SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU

KNJIŽEVNE NOVINE

ORGAN SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

BROJ 11 GODINA I | Adresa uredništva i administracije: Francuska 7 — Telefon: 28098 | BEOGRAD, UTORAK, 27 APRILA 1948 | LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO UTORKOM | 3 DINARA PRIMERAK

EKSPOZE MINISTRA MILOVANA ĐILASA O RAZVITKU KULTURNOG ŽIVOTA U JUGOSLAVIJI

Na zajedničkoj sednici veća Narodne skupštine FNRJ, u opštoj debati o predlogu Opštedržavnog budžeta za 1948 godinu, ministar Milovan Đilas dao je ekspoze o razvitku kulturnog života u našoj zemlji. Milovan Đilas je rekao:

»Drugovi narodni poslanici, razvitak kulturnog života u našoj zemlji, tačnije rečeno — kulturni preobražaj naše zemlje, zasniva se na slijedećim principima: prvo, kultura mora postati svojina radnih masa, svojina naroda; drugo, sve kulturne tekovine moraju biti svojina svih naroda Jugoslavije.

Šta znači prvi princip? On znači da se kulturne tekovine i sredstva za podizanje kulturnog nivoa (škole, naučne ustanove, štampa, film, radio itd.) moraju učiniti pristupačnim narodnim masama. A to se može postići samo u tom slučaju ako su te tekovine i sredstva kulture po svom sadržaju i vlasništvu narodni, tj. ako služe interesima naroda i ako ih ima u izobilju, da se mase mogu njima koristiti. Naše političke, sindikalne, društvene i državne organizacije — na čelu s Komunističkom partijom Jugoslavije — radile su i rade i u jednom i u drugom pravcu. A šta znači drugi — nacionalni — princip u razvitku naše kulture? On znači da svi naši narodi mogu prvo, slobodno i svestrano razvijati svoju nacionalnu kulturu i, drugo, da Jugoslavija, kao cjelina, mora pomagati narodima, siromašnijim u materijalnim sredstvima kulture, da stignu bogatije. To važi za sve oblasti kulturnog života. Taj princip, dalje, znači da treba planski podizati nacionalne kulturne kadrove, tako da svaki naš narod, za sve oblasti kulturnog i naučnog života, ima svoje kadrove, u broju koji odgovara njegovoj veličini, kulturnom nivou i potrebama. Bez planskog podizanja nacionalnih kadrova u svim oblastima kulturnog i naučnog života ne bi moglo biti ni govora o tome da su naši narodi ravnopravni u kulturnom pogledu. Kulturu stvaraju ljudi, a oni — osim čovječanstvu, pripadaju i svome narodu. Oni ne mogu napredne težnje čovječanstva izraziti drukčije nego kroz nacionalne oblike. Zbog toga je podizanje nacionalnih kadrova jedan od veoma važnih principa naše nacionalne kulturne politike.

U dosadašnjem svom radu na podizanju nauke i kulture u našoj zemlji Vlada FNRJ, kao i vlade narodnih republika držale su se pomenutih principa.

Sami sobom, ovi principi ne bi mogli donijeti željene rezultate da nijesmo uspjeli naći metode rada koje odgovaraju našim konkretnim uslovima. U tom pogledu mi smo, prije svega išli za razvijanjem inicijative, kako u samom centru i centrima republika, tako i dalje, na terenu, po srezovima. Bez najšire inicijative masa mi ne bismo mogli postići značajnije rezultate. Doduše, u tom razvijanju inicijative bilo je i slabosti i nedostataka; ponegdje izbili su na površinu i prikriveni neprijatelji nove Jugoslavije. Ali to nas ne bi smjelo uplašiti i gurnuti ka tome da zauzdamo inicijativu masa. Naprotiv, tu inicijativu treba i dalje podržavati i razvijati, a unijeti u rad više kontrole i organizovanosti, više borbe za ideološko podizanje, za prevaspitanje masa. Razvijanju inicijative, kao osnovnom u metodu našeg rada, treba danas, da bi taj metod bio potpun, da bi mogao dalje da pokreće i razvija kulturni život, dodati — borbu za podizanje ideološkog nivoa, borbu za istjerivanje dekadencije — tj. uticaja buržoazije — iz našeg kulturnog života, za istjerivanje idealizma i ostataka mistike i šovinizma iz naših škola.

Kulturni preobražaj ne da se ni zamisliti bez stvaranja snažne materijalne baze, bez podizanja novih škola, sala, naučnih i kulturnih ustanova, bez izgradnje industrije koja treba da da sredstva pomoću kojih će mase moći doći do kulture. Naša prva Petoljetka je, u tom pogledu, karakteristična po tome što izgrađuje bazu, stvara sve potrebne materijalne pretpostavke naše kulturne revolucije, dok će izobilje sredstava za kulturno podizanje masa moći da se da tek u drugoj Petoljetki. Razumije se, bilo bi netačno ako pri tom ne bismo vidjeli da se i u ovoj Petoljetki brzo umnožavaju sredstva za kulturno podizanje masa. Kada pominjem drugu Petoljetku ja mislim na izobilje tih sredstava. Izobilje ćemo postići u drugoj Petoljetki, a u ovoj ćemo postepeno povećavati kulturna sredstva i izgraditi materijalnu bazu naše nove, socijalističke kulture.

Budžet za 1948 godinu pravilno odražava i taj postepeni porast sredstava kulture i izgradnje materijalne baze kulturnog preobražaja u ovoj Petoljetki.

Ako bismo htjeli da upotpunimo sliku naše kulturne revolucije i etapa koje ona prolazi, ne bismo smjeli izgubiti iz vida da je ta revolucija, ustvari, počela još u toku narodnooslobodilačke borbe. Tako krupan događaj u istoriji naših naroda — kao što je to bila narodnooslobodilačka borba, koja je iz temelja prevrnula sve društvene odnose — nije mogao ostati bez uticaja na kulturni život zemlje. I doista, narodnooslobodilačka borba imala je presudni uticaj na pobjedu naprednih ideja, t. j. ideja marksizma-lenjinizma, kao osnove daljeg razvitka kulture i nauke naroda Jugoslavije. Narodnooslobodilačka borba posredno je podvrgla reviziji sve prošle i savremene kulturne vrijednosti i sve ono što je bilo od važnosti predala je u nasljeđe narodnim masama, a odbacila ono što nije imalo nikakvog značaja. I dalje, još u toku same narodnooslobodilačke borbe počeli su da se izgrađuju metodi rada, da se otkrivaju nove forme kulturnog života naših naroda.

Milovan Đilas na govornici

Ali tek poslije potpune pobjede naroda Jugoslavije nad spoljnim i unutrašnjim neprijateljima, počeo je sistematski organizovani rad, počeo je pravi razmah u oblasti kulture i nauke. Karakteristično je u tom pogledu da smo mi, iako razorena i opustošena zemlja, koja je uz to izgubila neprocjenjiv — kako po obimu, tako i po vrijednosti — ljudski kapital, uspjeli da za nepune dvije godine premašimo po obimu — a razumije se i kvalitetu — kulturni nivo stare Jugoslavije i da stvorimo i nove umjetničke grane i nove kulturne i naučne ustanove. Skoro sva naša štampa je, na primjer, kako po vlasništvu tako i po namjeni, postala narodna. Milionske mase su na ovaj ili onaj način, preko škola, masovnih organizacija i kulturnih društava, pozorišta, filma itd., uvučene u kulturni život. U vezi s tim važno je istaći ogromnu — ja bih čak rekao prvorazrednu — ulogu naše Armije na idejnom prevaspitavanju i kulturnom podizanju našeg naroda. Ona nije samo stjecište, nego i rasadnik svega najboljeg, najherojskijeg i najplemenitijeg u našem narodu. Ona je i nosilac naših slavnih tradicija i vaspitač takvih građana nove Jugoslavije koji su gotovi da za svoju zemlju dadnu i ono što je najdragocjenije — svoj život.

Mi možemo danas mirne duše reći da naša zemlja, uprkos svih materijalnih i drugih teškoća, doživljava kulturni procvat za kakav nije znao ni jedan od naroda Jugoslavije u svojoj prošlosti.

Dopustite mi da navedem nekoliko primjera koji ilustruju kulturni preobražaj i procvat naše zemlje, koji mnogo kazuju sami za sebe, a naročito u poređenju sa starom Jugoslavijom.

BROJ ŠKOLA I UČENIKA U STAROJ I NOVOJ JUGOSLAVIJI

Vrsta škole	1938/39 broj škola	1938/39 broj učenika	1947/48 broj škola	1947/48 broj učenika
Osnovne škole sa višim narodnim školama	8.956	782.789	15.16	1,669.578
Gimnazije i realke	205	70.775	888	281.693
Učiteljske škole	34	1.737	51	15.493
Umjetničke, muzičke, glumačke i škole za likovnu i primijenjenu umjetnost	21	3.173	67	13.044
Fakulteti, visoke škole i više škole	29	17.734	49	46.423
Svih vrsta škola	9.491	1,708.622	17.318	2,130.734

Sličan slučaj je i s pozorištima i bioskopima. Evo podataka o tome:

Broj pozorišta i bioskopa u staroj i novoj Jugoslaviji bio je:

a) Pozorišta: Stalnih pozorišta u 1938/39 godini bilo je 24 sa 1,421.303 posjetilaca, a u 1946/47 godini 47 sa 2,352.134 posjetilaca.

b) Bioskopi: U 1939 godini stalnih bioskopa bilo je 413 (nema podataka o broju posjetilaca), u 1946 godini 576 sa 25,988.127 posjetilaca, a u 1947 godini 652 sa 40,613.419 posjetilaca.

Sličnu sliku nam daje i porast snaga radio stanica i broja radio pretplatnika, broja domova kulture, čitaonica i narodnih univerziteta.

Broj knjiga i brošura, štampanih u novoj Jugoslaviji, daje nam sliku neutoljive gladi masa za dobrom knjigom s jedne strane, i napora, iako nedovoljnih, državnih i društvenih organizacija, s druge strane.

Evo tih podataka:

BROJ KNJIGA I BROŠURA IZAŠLIH U 1938 GODINI

Vrsta djela	Broj djela: domaća	prevedena	ukupno
Publicistika	137	7	144
Nauka	17	2	19
Književnost	312	131	443
Udžbenici	21	—	21
Stručna literatura	183	10	193
Crkvena izdanja	38	—	38
Zakoni, uredbe, odluke i slično	58	—	58
Razno	141	—	141
Ukupno	967	150	1.057

Ova je tabela rađena po knjizi »Prilog Jugoslovenskoj bibliografiji za 1938 godinu« od Boška M. Veljkovića. U uvodu knjige pisac napominje da »Prilog« nije potpun.

Iz razgovora sa samim autorom »Priloga« izlazi da su naučne knjige imale najveći tiraž oko 2000 primjeraka, a beletristika najviše oko 5000. Najveći tiraž iz beletristike imala je »Srpska trilogija« Stevana Jakovljevića, oko 20.000 primjeraka. Knjiga »San matere božije« imala je, međutim, po njegovom kazivanju, tiraž od 1,000.000 primjeraka. (Smijeh u dvorani).

BROJ I TIRAŽ KNJIGA I BROŠURA, IZAŠLIH U FNRJ U 1945 GODINI

Vrsta djela	domaća djela: broj	domaća djela: tiraž	prevedena djela: broj	prevedena djela: tiraž	ukupno: broj	ukupno: tiraž
Marks. lenj.	87	701.000	53	649.000	140	1,350.000
Publicistika	134	993.500	45	356.100	179	1,350.600
Nauka	11	69.100	15	329.000	26	398.100
Književnost i umjetnost	263	1,084.600	130	902.000	393	1,986.600
Udžbenici	58	816.500	14	162.000	172	978.500
Stručna literat.	72	164.600	10	36.000	82	200.600
Crkvena izdanja	1	100	—	—	1	100
Zakoni, uredbe odluke i slično	37	292.200	3	45.000	40	337.200
Razno	137	349.500	—	—	137	349.500
Svega	800	4,471.100	270	2,479.100	1070	6,950.200

(Ova je tabela rađena po podacima iz knjige »Jugoslovenska bibliografija 1945«, u izdanju »Jugoslovenske knjige«, Beograd.

Pod ukupno 1070 knjiga, brošura dat je tiraž samo za 465 knjiga i brošura. Za 585 knjiga i brošura nije bilo podataka o tiražu u knjizi »Jugoslovenska bibliografija 1945«).

BROJ I TIRAŽ KNJIGA I BROŠURA IZAŠLIH U FNRJ U 1947 GODINI

Vrsta djela	domaća djela: broj	domaća djela: tiraž	prevedena djela: broj	prevedena djela: tiraž	ukupno: broj	ukupno: tiraž
Marksizam i lenjinizam	21	372.000	74	1,265.000	95	1,637.000
Publicistika	73	902.200	120	1,839.600	193	1,741.800
Nauka	16	96.500	78	587.300	94	683.800
Književnost i umjetnost	364	2,205.600	314	2,115.690	678	4,321.290
Udžbenici	223	3,982.000	76	813.000	299	4,795.000
Stručna literatura	405	2,690.700	65	450.950	470	3,141.650
Crkvena izdanja	21	260.750	—	—	21	260.750
Zakoni, uredbe, odluke i sl.	170	1,790.500	—	—	170	1,790.500
Razno	356	2,230.540	—	—	356	2,230.540
Svega	1.649	14,530.790	727	7,071.540	2.376	21,602.330

To znači prema grubim proračunima, da je u našoj zemlji 1947 godine štampano 7 puta više knjiga nego u 1938 godini.

(Ova tabela rađena je po izvještajima ureda za informacije pri pretsjedništvima vlada narodnih republika.)

Nepismenost, koju nam je također ostavila u nasljeđe stara Jugoslavija, tišti naše narode i smeta im da još brže idu naprijed, kako u kulturnom, tako i u ekonomskom pogledu. U borbi protiv nepismenosti bilo je dosta nedostataka (neplanski i neorganizovani rad, nedovoljna upornost u nekim slučajevima, prepuštanje opismenjenih po završenim tečajevima, samima sebi), ali uprkos tome, naša borba protiv nepismenosti pretstavlja jedan od najljepših pa čak i najherojskijih primjera borba za ljude, za narod, za izvlačenje narodnih masa iz pomrčine. Treba istaći da je u staroj Jugoslaviji opismenjeno u 1939 godini 6.504 lica, a mi smo samo u 1946 godini opismenili 429.932 lica. Dalji rad na opismenjavanju nepismenih spada u naše veoma važne državne, pa i političke zadatke.

Dopustite mi da makar na jednom primjeru istaknem kako se stara Jugoslavija odnosila i kako se nova Jugoslavija odnosi prema pomaganju kulture i umjetnosti.

U budžetu stare Jugoslavije za 1939/40 godinu, svota — predviđena na umjetničke izložbe i otkup umjetničkih djela, umjetničke i književne konkurse i nagrade na izložbama, za književna i umjetnička društva u zemlji, za povremene pomoći književnicima i umjetnicima, kao i za pomoć nezbrinutim, postradalim i oboljelim književnicima i umjetnicima — iznosila je 150.000 dinara. (Smijeh).

Budžet nove Jugoslavije, namijenjen za iste svrhe, u 1946 godini, iznosi 9,950.000 dinara.

Nagrade koje je dodijelio Komitet za kulturu i umjetnost pri Vladi FNRJ književnicima — umjetnicima i drugim kulturnim radnicima u početku 1947 godine za deset puta su veće od ukupnog budžeta stare Jugoslavije u 1939/40 godini, koji je predviđen za pomoć kulturnim radnicima.

Pedeset književnika, slikara, vajara, grafičara, kompozitora, pozorišnih umjetnika i filmskih radnika dobilo je nagrade od Komiteta za kulturu i umjetnost pri vladi FNRJ u 1947 godini, u iznosu oko 1,500.000 dinara, a početkom 1948 godine 107 umjetnika i kulturnih radnika dobilo je nagrade u ukupnom iznosu od 3,655.000 dinara.

A evo podataka o finansiranju nekih kulturnih ustanova prije rata i danas:

USTANOVE	1938/39 (dinara)	1945 (dinara)	1946 (dinara)	1947 (dinara)
Na umjetničke, muzičke i glumačke škole i škole za likovnu i primijenjenu umjetnost	6,235.101	12,963.680	16,497.999	35,398.632
Na pozorišta	19,821.374	54,188.024	116,986.803	185,140.051
Na muzeje, galerije i zbirke	7,908.955	8,218.886	19,586.250	29,246.852
Na zavode za zaštitu kulturno umjetničkih spomenika	495.922	864.857	3,017.043	5,987.404
Na biblioteke i arhive	2,810.073	5,108.296	11,074.225	13,160.001

Živele radne brigade Narodnog fronta, nesebični pregaoci u izgradnji naše zemlje!

Skica Branka Sotre

Ovdje neću iznositi sume koje su predviđene za izgradnju materijalne baze naše kulture. Te podatke možete da vidite i u prijedlogu budžeta za 1948 i u »Zakonu o Petogodišnjem planu«. Hoću samo da ukažem na slijedeće:

U toku ove Petoljetke mi ćemo postići tako snažan razvoj filmske i radio industrije da ćemo moći dalje da idemo u tim granama nesmetano naprijed i da ubrzo zadovoljimo osnovne potrebe naroda. Mi smo, sem toga, postavili za cilj da u našoj zemlji, još u toku ove Petoljetke, stvorimo osnovne uslove za sve vrste škola tako da naši ljudi ne moraju — sem u izvjesnim slučajevima kada se radi o specijalizaciji ili upoznavaju tekovina drugih zemalja — ići u inostranstvo. Prvi ozbiljni koraci u tome pravcu već su učinjeni.

Osnovne naše slabosti se danas svode na ideološke slabosti. O tome je bilo riječi na početku i u ovom domu se ne bi moralo više ni govoriti. Hoću samo da dodam da je jedan od naših ozbiljnih nedostataka — nemanje kritike. Naime, mi već ulazimo u takvu fazu razvitka kada bez čistih pojmova, bez pravilnih idejnih temelja, nećemo moći ni da koristimo materijalna sredstva kulture kako treba, ni da normalno idemo naprijed. Zbog toga je razvitak kritike, u svim oblastima naučnog i kulturnog života, preduslov našeg daljeg brzog razvitka. Ta kritika mora u prvom redu biti uperena protiv reakcionarnih shvatanja, protiv svega onoga što umire, ali smeta razvitak novog.

Kao naš dalji krupan nedostatak treba istaći — nedovoljno razvijanje jugoslovenskog patriotizma. Ovaj naš, jugoslovenski patriotizam, koji već živi u širokim narodnim masama, ima za osnovu ljubav prema svojoj, užoj domovini, s jedne strane, i prema novoj Jugoslaviji kao cjelini, s druge strane. Odvajati jedno od drugog potpuno je nepravilno, nijedan narod Jugoslavije nije dovoljan samom sebi, bez bratstva i jedinstva s drugim narodima ne bi mogao pobijediti u ratu, niti danas biti slobodan i nesmetano se dalje svestrano razvijati. Ali, s druge strane, svaki naš narod čuva i razvija ono svoje bitno, ono što ga čini narodom drukčijim od drugih naroda. Naš patriotizam se, dalje, zasniva na ljubavi prema drugim narodima, na poštovanju njihove istorije, njihove napredne kulture. Mi se nikad ne bismo smjeli pogorditi prema drugim narodima. Mi treba da pomažemo druge narode našom borbom i radom u njihovoj borbi i radu. To je naša dužnost, a ne prednost.

Mi nijesmo i ne smijemo biti nacionalisti. Između starog nacionalizma i našeg današnjeg patriotizma je razlika kao između neba i zemlje. Nacionalizam je danas sastavni dio ideologije reakcionarnih snaga, dok je patriotizam, naprotiv sastavni dio ideologije naprednih snaga.

O kakvom patriotizmu se, dakle, radi kod nas?

Kod nas se radi o patriotizmu koji ne vuče nazad — ka kapitalizmu, ka zaostalosti, nego naprijed — ka socijalizmu, ka kulturi. Kod nas se radi i mora se raditi o patriotizmu koji kritički gleda na prošlost, koji se u prošlosti oslanja na napredne pojave naše i opšte istorije i koji svijesno i smjelo vode narod naprijed — ka socijalizmu. Mi smo patrioti zbog toga što imamo tako herojski i divni narod, kadar da odoli svim ratnim tegobama i da u miru salomi sve prepreke. Mi smo patrioti zbog toga što naš narod tako smjelo i bez kolebanja — pod vođstvom Komunističke partije i druga Tita, okupljen i ujedinjen u Narodnom frontu — izgrađuje temelje novog socijalističkog društva. Mi smo patrioti zbog samoprijegora i odvažnosti naših radnika, zbog rada i ljubavi prema domovini naših seljaka, zbog smjelosti i zanosa naše omladine, zbog vjernosti narodu naše inteligencije. Mi smo patrioti što imamo tako divnu i bogatu zemlju i tako svestrano obdarene i za sve sposobne narode. Mi smo patrioti zbog toga što izgrađujemo socijalizam, što se — boreći se za svoju slobodu i izgrađujući svoju sreću — istovremeno borimo se i za slobodu i sreću čovječanstva.

Eto o kakvom se patriotizmu radi! Taj i takav patriotizam neizbježno će se snažnije izraziti u našoj kulturi i nauci. Ukoliko naši ljudi budu svijesniji te neizbježnosti, utoliko će i svestrani razvitak naše zemlje ići brže i nesmetanije«. (Burno odobravanje i dugotrajno pljeskanje).

Bilješke s puta

U KALKUTI

Dušan PUHALO

Iz Karačija za Kalkutu leti se noću, samo da se za vrijeme lijeta s jednog kraja Indije na drugi, ne može iz aviona vidjeti mnogo indijske zemlje.

Ujutro sam opazio, sa vrlo velike visine, blage bregove bez mnogo šume i veliku rijeku kojoj pratimo tok: to je sigurno Ganges. Uskoro se rijeka grana na rukave, a pejzaž se mijenja: ravnica, koja kao da se tek nedavno osušila od poplave, bijela, muljava, sa malo šume, a sa sve više naselja koja liče jedno na drugo: zbijena, zaokrugljena, uvijek sa po nekom četvorokutnom lokvom u sredini ili sa strane. To je Bengal, plodna i gusto naseljena pokrajina u Gangesovoj delti, koju smo u školskim godinama znali po bengalskim tigrovima, »Bengalskoj vatri« i, kako su stari udžbenici pisali, kao najgušće naseljeni kraj na zemlji. Približavamo se Kalkuti, industriskom gradu sa četiri miliona stanovnika, podignutom na velikom Gangesovom rukavu Hugliju.

Na aerodromu u Kalkuti

Na aerodromu stoje petrolejske tankete s natpisom »Burma Šel«. Taj »Burma Šel« vida se svuda od Kalkute do Singapura. Burmanski petrolej, koji teče naftovodom sa sjevera do Ranguna, razlijeva se po zemljama jugoistočne Azije, a zajedno s njim šire se i pipci moćne kompanije »Šel«.

Crveno ukoričeni jugoslovenski pasoš, jedini te boje među crnim engleskim i zelenim američkim, izaziva kod carinskih i policiskih činovnika uzbuđenje slično onome koje je opjevao veliki pjesnik Majakovski. Svaka i najsitnija stvarčica postaje im podozriva. Pitaju me: imam li oružja i metaka... Oduzimaju mi knjige, novine i s teškom mukom propuštaju darove koje je naša omladina uputila Konferenciji omladine istočne Azije. Kažu da će mi literaturu vratiti — »poslije cenzurisanja«.

Carinici i policajci »nezavisne i demokratske« Indiske Unije imaju na sebi engleske ljetne uniforme, lica im nisu pretjerano tamna, a govore izvrsnim engleskim jezikom. Njihov šef, koji sjedi u posebnoj sobi, čistokrvan je Englez. Jasno je zašto se istiniti podaci o Jugoslaviji ovdje nazivaju »komunističkom propagandom«, koja se, po nekom »demokratskom« propisu novostvorene Indiske Unije, ne smije unositi u zemlju. Jasno je zašto se sa krajnjom sumnjičavošću gleda na sve što dolazi iz naše zemlje koja se nalazi iza »gvozdene zavjese«.

I eto nas, konačno, autobus vozi u najveći grad one zemlje o kojoj su pisci jevtine fantastike napisali toliko čuda i misterija...

Prolazimo kroz kraj rijetkih kuća nekog kalkutskog predgrađa. Pred trošnim i sivim kućama i oko njih mnogo tamnokožih, bronzane boje ljudi često golih do pojasa, ili odjevenih u bijelo, lagano platno — običnu indisku nošnju, koju još nije istisnula evropska. Neki sjede pred kućama, prekrštenih nogu, neki se peru po uličnim pumpama ili u kakvoj lokvi, ne birajući mnogo vodu. Bezbroj sitne, prljave i mršave djece.

Već na prvom koraku pada u oči bijeda, strahovita neljudska bijeda, što izbija iz ljudi, iz kuća iz odijela, iz mršavih krava koje se svuda susreću. Ljudi su sitni, mršavi, slabašni: ta islabljelost nije rasna osobina, nego posljedica kroničnog gladovanja. Tanke ruke, gladna, upala, izmoždena lica kao da vapiju. Dok ulazimo u grad, ta masa postaje sve gušća, unekoliko raznovrsnija, ali neprirodna mršavost, nerazvijenost ljudi i žena ostaju kao trajan utisak: nigdje kao u Kalkuti ne zaprepašćuju čovjeka u tolikoj mjeri monstruozne posljedice ropskog i gladnog života.

Beskrajna legija gladnih

Slika koja se čovjeku ukazuje pri ulasku u Kalkutu djeluje mučno, žalosno To bijedno, rintanjem izmrcvareno i teškim životom izobličeno ljudstvo ne liči ni na šta što naš prosječan čovjek može vidjeti ili zamisliti. To je kao slika uništenja, kao beskrajna legija koja je izišla iz logora gadi, iz nekog mjesta gdje je neka đavolska, mučiteljska sila dovela ljude do krajnjeg stepena fizičke slabosti. Ta slika se urezuje u pamćenje i pretvara u stalnu misao koja peče kao rana: koliko su zapadnjački grobari Indije uništili, izmasakrirali, izmoždili taj veliki i sposobni narod!

Susrećemo seljake, crne, mršave — sama kost i koža — kako se voze na kolima s dva točka koja vuku bivoli. Promiču žene i djevojke, sitne, ispaćenih likova, uvijene u haljine dugačke do zemlje. Na tim ženama teško je razabrati koliko im je godina. Beskrajno je malo mladih likova, iako mnoge nose djevojački znak, uobičajen kod Indusa — crveni, okrugli pečat na čelu, nacrtan nekom bojom.

Ulice trgovačkog dijela Kalkute uske su, prljave, haotično izukrštane bez ikakvog plana. Mnoštvo dućančića, prljavih čajdžinica, kafanica, čepenaka, svakojakih baraka: šaren metež, kroz koji probijaju bijeda i prljavština.

Prljavština je neizmjerna: balege, kore od banana, veliko lišće iz koga sirotinja jede rižu mjesto iz tanjira, oluci kojima stalno otiče prljava voda, čitave gomile đubreta ostaju na ulicama, i pored formalno povedene »Kampanje čistoće« kojom su vlasti nedavno umirile svoju »savjest«.

Kroz gomilu sirotinje probijaju se prodavci raznih kolača, lepinja, sjemenki i hladnih pića. Prosjaka, slijepaca, kljastih ima na svakom koraku. Veći dio trgovine vodi se na ulici, po tezgama i čepencima, a brijači vrše posao pod vedrim nebom: mušterija sjedi na zemlji a brijač čuči kraj njega i brije ga. Krave i bivoli leže po trotoarima.

Ima i visokih, stanbenih kuća, sivih, starih, prljavih, sa bezbroj ulaza i izlaza, stepenica, balkona, prljavih labirinata, u kojima se nekako mogu da snađu samo ukućani.

Evropski dio grada

Ali Kalkuta ima i svoj evropski dio sa dva-tri luksuzna hotela i nekoliko velikih i solidnih zgrada. Na širokim, ali prljavim ulicama susrećeu se često Evropejci, glatko izbrijani, solidni industrijalci ili krupni trgovački agenti, pod tropskim šljemovima i u kratkim hlačama, naduveni i ozbiljni. Indijske guvernante izvode u šetnju bijelu djecu i paze na njih, držeći ih kao da su od stakla. Oko hotela vrzma se svakojaki lumpenproleterski šljam, skitnice, džepari, ljudi koji presreću hotelske goste, nudeći im na prodaju sve što se može prodati. Prosjaci i djeca - čistači cipela drže stalna mjesta pred hotelima i ustanovama. Na ulici, u kutu čuče neobične prilike umotane u platno, nepomične kao kamen; iz platna viri crna, beskrajno mršava ruka. To prosjakinja, žena koja se stidi svoga položaja pa se potpuno uvila u platno, čuči nepomična kao ojađeni spomenik indiske bijede. Ona ćuti — govori samo njena tužno ispružena ruka.

Dok ste u tramvaju, odjednom ispada, unoseći vam se u lice, kroz prozor, polugoli crni prosjak bez očiju, koga vodi iznemogli dječak. Prosjak se obraća putnicima sablasnom, neljudskom zapjevkom, koja ni po čemu ne potsjeća na ljudski govor. Putnici okreću glave i tramvaj odlazi.

Osim tramvaja i rasklimatanih zelenih autobusa na dva sprata, koji su uvijek nabijeni svetom, u Kalkuti postoji veliki broj taksija, pravih olupina, kao i gomila »rikša«, koji zveckaju praporcima i pozivaju na vožnju. Mršavi, žilavi ljudi vuku s mukom u kolicima kakvu debelu kinesku trgovkinju ili blaziranu Amerikanku, koja valjda želi da okuša sve senzacije »Orijenta« i smatra obligatnim da se provoza i na »rikši«. Ljudi su znojni, zadihani, i, s časa na čas, brišu lice prljavom krpom, koju svaki od njih nosi u ruci. Na uglovima izmjenjuju promukle povike i psovke sa dostojanstvenim šoferima i ukočenim policajcima.

Raspitivao sam se o »rikšama«. Oni nisu vlasnici kolica, već daju veći dio svoje zarade gazdama. »Rikše« su većinom seljaci koji nemaju od čega da žive, pa dolaze u grad da vukući kolica, prežive jednu sezonu. Otkidajući od usta oni pokušavaju da sačuvaju koju rupiju, kako bi se mogli vratiti kući, gde većinu od njih čeka gladna porodica.

Rikše u Kalkuti imaju i svoju sindikalnu organizaciju u okviru naprednih sindikata, ali se ona bori s najvećim teškoćama, koje joj stvara nestalno, poluseljačko članstvo. Polako i mučno, ali sigurno, prodire ipak svjetlo radničke svijesti u glave ovih najbjednijih među robovima.

Kongresna vlada sačuvala je mnoge »dobre« britanske običaje

Po ulicama šepuri se mnoštvo policajaca. Vide se na daleko: Uniforme su im bijele, a na glavi nose jarko crvene kape slične fesovima. U rukama su im, mjesto pendreka, poznati »lathi«, jake bambusove palice kojima su toliko puta zvjerski batinali goloruke ljude i žene, razbijajući demonstracije i mitinge. Ako lathi ne uspiju da »obezbijede red«, onda se — puca. Kongresna vlada preuzela je u nasljedstvo i pobožno sačuvala te dobre britanske običaje.

Na zgradama industriskih i trgovačkih kompanija i banaka u evropskom dijelu grada blistaju čiste mesingane table sa nazivima ovih slavnih ustanova, a pred njima bdiju naoružani vojnici. To su mahom niski, temeljni ljudi, u engleskoj uniformi sa širokim šeširima na glavi — »Gurke«, stanovnici brdovitog i siromašnog Nepala, koji su iz nužde počeli da se najmljuju u englesku vojsku, pa su kasnije postali tradicionalni vojnici-najamnici.

Naoružani stražari stoje i pred hotelima. Oni uslužno pribavljaju bijelim sahibima slobodan taksi, a zatim prilaze dostojanstveno i ozbiljno šoferu i primaju od njega jednu ili dvije ane (ana-dinar) koje im pripadaju kao dio zarade.

Šoferi u Kalkuti većinom su Siki, narod od nekih šest miliona ljudi, koji živi u zapadnom dijelu Indije. To su bijeli, visoki ljudi evropskog tipa, svjetlije kože no u ostalih Indijaca. Bez izuzetka svi oni imaju crne brade i brkove, dugačku kosu i turban na glavi, tako da svaki izgleda kao kakav patrijarh.

Kalkuta ima i parkove, ali ne u našem smislu riječi. To su prosto travnjaci s rijetkim drvećem: trava je žućkasta, suva, a po njoj leže i sjede ljudi, žene, djeca — bilo što se odmaraju, ili što nemaju gdje da spavaju. Po parkovima ima malih jezera; oko njih je uvijek živo: ljudi se peru, ili ispiraju i suše svoje krpe.

Ujutro i predveče ulice ožive od vike prodavaoca novina. Iako narod govori bengali, jezikom kojim je pisao Rabindranat Tagore, većina novina izlazi na engleskom. Dovoljno je preletjeti pogledom preko naslova bilo kojeg od tih listova (»Statesman«, »Hindustan Standard«, »Daily Advance«, »Star of India«) pa se odmah uvjeriti da je ne samo njihov jezik već i duh isti kao u »demokratske« zapadne štampe. Glavni naslovi na prvim stranicama posvećeni su ponekad zasjedanjima indiskog parlamenta, ali mnogo češće Maršalovoj »pomoći« i o »sovjetskoj opasnosti«. Elegantno pisani uvodnici plaču nad »propašću« čehoslovačke demokratije, a pažljivo odabrane vijesti o događajima u Pakistanu imaju cilj da potpiruju hindusko-muslimansku mržnju, koje nije ni bilo u narodu dok je nisu izazvali engleski agenti.

»Nezavisnost« Indije

Baš u dane našeg boravka novine su veličale lorda Mauntbatena, generalnog guvernera Indije, koji se udostojio da prisustvuje jednom banketu u Kalkuti i da izmijenja ljubazne riječi sa gradskim načelnikom. Preuzvišeni lord sjetio se u govoru velikih ratnih dana 1942, kada je Kalkuta služila kao baza antijapanskom frontu u Burmi, i bila puna britanske vojske. On je izvolio da pohvali »ratni napor« građana Kalkute, ali je, izgleda, zaboravio da kaže da je to isto dobro građanstvo, ne tako davno, padalo pod kuršumima njegovih »Tomija«, demonstrirajući protiv Britanije i tražeći da »Tomiji« napuste indisku zemlju, u koju ih indiski narod nije pozvao, kao što ih nije zvao ni grčki u Grčku.

Sve je to zaboravio poštovani lord, a zašto? Zato što su, eto, Indijci, preko vođa Kongresa, primili iz njegovih ruku »nezavisnost«! I jer su novine, ovih dana, bučno javile da je »posljednja britanska vojna jedinica napustila Indiju«,

Da, vojska je otišla (ma da je ostala i učvrstila se u sjeverozapadnoj provinciji, a u Indiji se zadržao samo komandni kadar) i na zgradama u indiskim gradovima prestao je da se lepršа »Junion Džek« (britanska zastava) i ustupio mjesto indiskoj zeleno-bijelo-narandžastoj trikolori, ili pakistanskom zelenom barjaku sa polumjesecom. Narod, prevaren za trenutak tim spoljnim izgledom stvari, izišao je 15 avgusta na ulice i ispunio ih poklicima upućenim nezavisnoj Indiji, nezavisnom Pakistanu, hindusko-muslimanskom bratstvu. Ali šta je došlo poslije toga?

Planuli su masovni vjerski pokolji, koje su izazvali hinduska i muslimanska reakcija i engleski agenti. Reakcija je, predosjećajući da dolazi njeno vrijeme, podigla glavu i preko svoga agenta ubila Gandija, koji se pod starost usudio da još jednom digne glas za ugroženo hindusko-muslimansko bratstvo. Kongresna vlada uhapsila je ubicu i još nekoliko beznačajnih ljudi, ali glavni krivci, koji su otvoreno finansirali ovu organizaciju, ostali su nedirnuti. Oni su i dalje ostali stubovi »nezavisne« Indije. Kongresna vlada uvjerila ih je da nijedno njihovo »pravo«, kao ni prava stranog kapitala, neće biti taknuto. Poznato je njeno široko shvatanje »nezavisnosti«: kroz usta gospođe Panđit, ona poziva američki kapital da »pomogne« Indiji, a gospodin ministar Bhabha, koji je poslovno putovao u Vašington, propovijeda svojim sunarodnicima da ne treba da prave »sentimentalne prigovore« prodiranju stranog kapitala u Indiju!

Našlo se, međutim, Indijaca koji ne shvataju tu politiku, već traže nacionalizaciju industrije, i štrajkuju za povišenje nadnica. Šta da se radi s njima? U njih su, uskoro poslije 15 avgusta, pucali Gurke i policajci. Doduše, ovoga puta po nalogu novog gospodara, ali na stari, oprobani britanski način...

Potaknuti »nezavisnošću« podigli su se stanovnici kneževskih država jedne trećine Indije na ustanak protiv svojih radža i maharadža, navuba i nizama, u borbu za zemlju i slobodu. Šta je s njima učinila Kongresna vlada?

Sardar Patel, ministar unutrašnjih poslova i veliki meštar svih reakcionara u Kongresu i u Indiji, počeo je pregovaranje sa maharadžama, ucjenjujući ih narodnom pobunom. On ih je prisiljavao da pristupe Indiskoj Uniji i da prime u vladu neke pretstavnike Kongresa, ali im je obećao da neće dirati njihovu dvorsku kliku ni njihova krvava bogatstva. Kad je ta kupoprodaja naroda bila gotova, ministar i maharadža održali su pohvalne zdravice, a štampa je u zvijezde kovale »patriotizam« maharadže i Patela. A narod? Njega je Kongresna vlada pozivala da se umiri. Međutim, on se nije htio umiriti, pa je zbog toga u maharadžinu državu ušla indiska vojska. Gurke i plaćenici ubijali su, palili, pljačkali i, konačno, »zaveli red i mir«. Tako su i podanici maharadža, jedni za drugima, dolazili pod okrilje »nezavisnosti« i oprobali njezine blagodati.

Prava, slobodarska, istinska Indija

Teško se diše pod okriljem »nezavisnosti« u Kalkuti! Sa mesinganih-tabla gledaju građane imena engleskih firmi koje nisu pustile »nezavisnu« Indiju iz svoga gvozdenog zagrljaja. Sa kamenih postolja gledaju ih, oholo uspravljeni, britanski osvajači iz prošloga vijeka. Svi trgovi i ulice zovu se njihovim imenima. Bijeli došljaci i dalje pašuju u hotelima i po najljepšim stanovima, njima služe šoferi, rikše, za njih i za malobrojne domaće monopoliste rade indiski ljudi u fabrikama jute i pamuka, na dokovima, na brodovima i u sparnim uredima. Britanski gospodari još uvijek su šefovi policije, upravnici pošta, banaka, carinarnica; oni su oficiri instruktori, »savjetnici«. Njima su vođe Kongresa prodali »nezavisnost Indije, oni sa njima dijele danas zlatne rijeke profita.

Kalkuta reakcionarnih činovnika, Engleza, hotela, rikša, prljavštine, prosjaka, Kalkuta bijede i poniženja i samoponiženja — to još nije sva Kalkuta, ni sav Bengal, ni sva Indija.

Postoji prava, slobodarska, istinska Kalkuta i istinska Indija — postoji brojno kalkutsko radništvo, napredni namještenici i studenti i učitelji; svi su oni prozreli varku Nehruove i Patelove »nezavisnosti«, svi se oni uporno i neustrašivo bore za istinsku nezavisnost svoje velike zemlje.

Ta prava Kalkuta promarširala je ulicama grada u antiimperijalističkoj demonstraciji Konferencije jugoistočne Azije; ona je nekoliko dana kasnije podigla svoj glas protiv skupoće; ona je uveličala drugi Kongres Komunističke partije Indije. Ta istinska Kalkuta, užarenih očiju, podignutih pesnica, zanosno je pozdravljala omladinske delegate Sovjetskog Saveza i Jugoslavije.

Ta Kalkuta — još živi po strašnim radničkim kvartovima Haurah, Šalimor; ona se još krije po podrumima, po prljavim kutovima grada. Ali nju znaju i nje se boje: na svaki udarac, na svako izazivanje ugnjetačke vlasti, ona je napuštala svoje mračne stanove i rad za svoje gospodare, izlazila na ulice i na trgove i podizala svoj moćni glas otpora.

Tu borbenu masu ubijali su i ubijaju, mučili su i muče britanski osvajači i »nezavisni« indiski kapitalisti. Ali ta masa, to je napredna svijest Indije, koja je svijetlila i u najcrnjem mraku ropstva, a danas je jača nego ikad. Ni demagogija lažne nezavisnosti, ni krvavi teror jučerašnjih i današnjih gospodara nisu je slomili i neće je slomiti, jer budućnost Indije pripada njoj.

Mlade kujundžije

Skica Lj. Ivanovića

Na ćepenku

Skica Lj. Ivanovića

MAĐARSKA

Problem pozorišnog repertoara u Mađarskoj

Za poslednjih nekoliko nedelja pozorišta u Budimpešti prikazala su šest originalnih premijera. Ovaj primamljiv broj još ne znači da su mađarski pozorišni pisci našli svoj izraz i da je rešen problem pozorišnog repertoara. Prema pisanju mađarske kritike, nova mađarska drama još nije izišla na pravi put, a prikazani komadi (osim »Vitezi i heroji« od Gergelja Šandora) nisu ispunili očekivanja.

Razočarao je Lajoš Kašak, individualistički levi pisac proleterskog porekla, koji je ovog puta prikazao na pozornici jednog nervno rastrojenog, naprasitog, nezadovoljnog malograđanina, koji na svojoj porodici iskaljuje svoj besmislen, bolestan bes. Kašak nigde ne ukazuje na društvene faktore. Njegova drama nije prikazala mađarsku stvarnost — ustanovila je, skoro jednodušno, mađarska kritika.

Još je veće razočarenje izazvao komad Bele Balaža, poznatog naprednog književnika, koji se posle oslobođenja vratio u zemlju. Komad ovog odličnog pisca, koji obrađuje temu iz doba Rakocijeve revolucije protiv Austrije, prikazuje ovaj ustanak u neistinitoj svetlosti. U organu Komunističke partije urednik Marton Horvat analizirao je osnovne greške Balažove drame, a napredni časopis »Čilag« naglasio je da ova drama ne poziva ustanike i njihove potomke u borbu, nego na — sahranu.

Prikazana je i nova drama Tibora Deri, čiji je poslednji roman Đerđ Lukač pozdravio kao najveći mađarski realistički roman poslednjih decenija. Deri u svom pozorišnom komadu, kroz jednu ljubavnu dramu, želeo je da prikaže doba posle oslobođenja. Ali to mu nije pošlo za rukom. Lica koja su ocrtana u njegovoj drami ne predstavljaju verno one tipove novih ljudi i starog sveta koje je autor nameravao da pretstavi. Pored toga, pisac nije uspeo da ubedi gledaoce u nesumnjivu moralnu nadmoćnost novog sveta, kao što mu nije pošlo za rukom ni da prikaže borbeni, stvaralački polet novog čoveka.

Od šest autora originalnih premijera samo je Šandor Gergelj uspeo da dokaže da »ipak postoji mađarska dramska književnost.«

Drama Šandora Gergelja nije novo delo: ona je godinama prikazivana na sovjetskim pozornicama. Ova drama sa žarkom dramatičnošću prikazuje i jedno drugom suprotstavlja Hortijeve »vitezove« i prave, istinske heroje ilegalnog pokreta otpora. Prema pisanju peštanske kritike, pisac je s »majstorskom ekonomijom« uspeo da obradi temu u nizu dramatičnih scena i da ih sažme u jedinstvenu celinu. Njegova drama doživela je zasluženi uspeh i ujedno pokazala put kojim kreće nova mađarska dramska književnost.

Laslo GAL

ČEHOSLOVAČKA

Rezolucija kongresa narodne kulture

Na Kongresu narodne kulture u Pragu, koji je održan u Pragu desetog i jedanaestog aprila, doneta je sledeća rezolucija: »Kulturni radnici svih grana duhovne delatnosti sastali su se na Kongresu narodne kulture da odlučno stanu uz narodnu zajednicu, predvođenu preporođenim Narodnim frontom. Izražavamo svoju oduševljenu saglasnost sa jedinstvenom kandidacionom listom Narodnog fronta koja će učvrstiti jedinstvo našeg naroda — garantiju budućnosti i snage Republike. Svesni smo svojih radnih zadataka i odgovornosti koje pred nas postavlja nova epoha našeg nacionalnog života.

Čitav narod prožet je oduševljenom voljom za stvaralačkim radom. Kulturni radnici, koji pretstavljaju nedeljivi deo svog naroda, osećaju da ne mogu ostati po strani ovog velikog preporodilačkog strujanja. Vreme kada su kulturni radnici delali izdvojeni, i često u protivrečnosti sa životom starog društva, zauvek je prošlo. Kultura je prestala da bude vrednost stvarana samo za uski krug ljudi, i postaje opšte priznatom društvenom snagom. Kao sam narod, ona je oslobođena okova kapitalizma i stupa u razdoblje procvata, kada sve stvaralačke snage naroda prelaze u odlučnu ofanzivu za materijalno i duhovno bogaćenje radnog čoveka, za socijalizam, za mir među narodima i sreću svakog pojedinca.

Umetnici, naučnici i kulturni radnici uopšte moraju se okrenuti licem prema savremenoj stvarnosti, prema njenim raznovrsnim potrebama, prema njenoj novoj širokoj problematici. Ubedjeni smo da i u kulturi usamljeni napori vode ka anarhiji i da je došlo vreme da se i na ovom polju radi planski. Zbog toga predlažemo da se obrazuju Državni savet za umetnost i Državni savet za nauku kao najviše institucije koje će, oslanjajući se na umetničke i naučne organizacije i na sve narodne kulturne organe, rukovoditi čitavom stvaralačkom inicijativom, pružati joj podršku, planirati i brinuti se tako o procvatu i širenju nauke i umetnosti.

Kao prva dva zadatka ovih novih institucija smatramo: izradu predloga za reorganizaciju Akademije nauka, tako da ona postane centar naučno-istraživačkog rada, i obrazovanje Narodne galerije.

U rezoluciji se dalje predlaža da se u cilju što jačeg zbližanja između Čeha i Slovaka uvede u češkim školama nastava slovačkog, a u slovačkim češkog jezika i da se traže i ostvaruju sva sredstva koja idu za tim da se kulture oba bratska naroda što više prožmu.

Hoćemo da naša kultura doprinosi zbližanju naših naroda sa ostalim slovenskim narodima, sa svim istinski demokratskim i naprednim snagama u svetu, da bude tvrđava protiv ratnog huškanja, imperijalističke ekspanzije i nazadnjaštva.

Vodećom idejom čitavog kulturnog rada kod nas mora biti široka kulturna ofanziva sa ciljem da kulturno stvaranje postane svojina svih radnih ljudi, svojina čitavog naroda.«

POLJSKA

IDEJNA DEKLARACIJA POLJSKIH LIKOVNIH UMETNIKA

Pre nekoliko meseci održana je u Poljskoj skupština likovnih umetnika Poljske, na kojoj je prihvaćena Idejna deklaracija poljskih umetnika. U deklaraciji se, između ostalog, kaže:

»Dužnost je stvaraoca, koji formira duševnu stranu narodnog života, da oseća bilo rada narodnih masa, njihove težnje i njihove potrebe.

Umetnost treba da dopre do svakog mesta, gde se kuje novi život Poljske, do svih radničkih i seljačkih središta, do omladine«.

RUMUNIJA

VELIKA IZLOŽBA UMETNIČKIH RADOVA RUMUNSKIH SLIKARA I VAJARA

U Bukureštu je otvorena izložba umetničke grupe »Flakara« (»Plamen«). Prvi put u istoriji rumunske likovne umetnosti, na ovoj izložbi zajedno učestvuju umetnici iz cele zemlje, ujedinjeni u težnji da prikažu lik nove Rumunije. Preko 400 izloženih radova pretstavljaju plodove poseta slikara i vajara fabrikama, selu i radilištima omladinskih brigada. Po rečima Marčela Breslaša, generalnog sekretara Saveza sindikata umetnika, pisaca i novinara, ova izložba svedoči o »novoj orijentaciji rumunskog slikartsva i vajarstva, orijentaciji koja odgovara problemima i težnjama čitavog naroda u našoj mladoj demokratskoj zemlji«.

* * *

U svome govoru održanom u Velikoj narodnoj skupštini povodom diskusije o Projektu ustava Narodne Republike Rumunije, Zaharija Stanku, pretsednik Udruženja rumunskih književnika, rekao je između ostalog: »Mi, književnici i umetnici primili smo na sebe obavezu da radimo bez predaha kako bismo što bolje ispunili svoju misiju. Nadahnjujemo se radom, borbom, pobedama naših narodnih masa i stvaramo vedru umetnost, zdravu, koja odgovara potrebama širokih narodnih masa, umetnost koja je, istovremeno, oštro oružje ideološke borbe protiv imperijalista koji sanjaju nove ratove, nova osvajanja. Ustav Narodne Republike Rumunije otvara, na svim poljima delatnosti, ogromne razvojne perspektive. On otvara ogromne razvojne perspektive i za našu umetnost i nauku«.

GODIŠNJA SKUPŠTINA BUGARSKIH NAUČNIH RADNIKA

U Klubu kulturnih radnika u Sofiji održana je redovna godišnja skupština Saveza bugarskih naučnih radnika. Prisustvovalo je preko 500 naučnika: akademika, profesora, naučnih radnika raznih instituta i laboratorija. Održan je referat: »Uloga nauke u izgradnji naše narodne republike«.

U toku zasedanja skupštine primljeni su za počasne članove Saveza ministar-pretsednik Georgi Dimitrov, ministar spoljnih poslova Vasil Kolarov, pretsednik Akademije nauka Sovjetskog Saveza S. I. Vavilov, akademik Deržavin i pretsednik Međunarodne federacije naučnih radnika prof. Žolio-Kiri.

Skupština je jednodušno izglasala rezoluciju u kojoj je svima progresivnim radnicima uputila apel za borbu protiv potpaljivača novog rata, i objavila da će se bugarski naučnici svim silama založiti za izgradnju socijalizma u Narodnoj Republici Bugarskoj.

Živeo Prvi maj, dan borbene mobilizacije trudbenika sveta u borbi za mir i demokratiju!

Prvi maj — dan smotre i zaveta

Jovan POPOVIĆ

Prvi maj kod nas već tri godine nije onaj jedan, simboličan dan radnih masa naše zemlje i solidarnosti s naprednim radnim masama sveta, — jer su svi naši dani — dani plodova našeg domaćinskog rada, jer su svi naši dani u znaku prijateljstva s naprednim snagama sveta. U zemlji u kojoj je radni narod postao gospodar i iz godine u godinu sve više uživa u plodovima svoje suverenosti, svaki Prvi maj je nov, ima nov sadržaj i nov sjaj.

Vršeći smotru svojih snaga, mi Prvi maj slavimo u sjaju svojih postignuća, svojih rezultata, i u sjaju tih rezultata — izraženih brojkama, delima, materijalnim dobrima i poboljšanim uslovima života —, dajemo nove obaveze, svaki put znajući još jasnije šta možemo.

Prošle godine u ovo doba, u nizu ostalih džinovskih poduhvata, bile su započete pruga Šamac—Sarajevo i fabrika alatljika »Lola Ribar« u Železniku. Danas su to već ostvarenja koja nam se čine prirodna, a u sjaju tih i bezbroj sličnih ostvarenja započeta su nova, koja već vidimo s izvesnošću kao gotova, među njima gradnja Novog Beograda i autoputa »Bratstvo—jedinstvo« između Zagreba i Beograda. U nizu džinovskih poduhvata koji su započeti, počinje i izgradnja zadružnih domova u celoj zemlji, kao materijalni izraz jačanja našeg zadružnog pokreta novog karaktera, kao izraz ulaženja našeg sela u socijalizam.

Prvi maj, jedan od dana našeg pobedonosnog i plodonosnog truda, dan koji jarko sjedinjuje te dane u prazniku slobodnog rada, dan je smotre naših snaga, naše volje, naše svesti, naših mogućnosti. On je smotra za nas — da vidimo šta smo učinili i šta možemo da učinimo. On je i smotra za ceo svet. Jer ceo svet gleda šta smo mi učinili i šta možemo da učinimo. Ono što smo učinili i što možemo da učinimo — a što ćemo i učiniti i premašiti —, produbljuje ostvareno bratstvo i jedinstvo naših naroda, jača našu narodnu državu, učvršćuje našu nezavisnost. No, snaga naše narodne države, nepokolebljivost našeg novog društvenog uređenja, nezavisnost naše države — u isti mah jača i napredne snage sveta, doprinosi miru i istinskoj demokratiji u svetu. Ako su u nas uprte oči imperijalista koji su kivni na našu snagu, na naše uspehe, na našu nezavisnost i na naš veliki ugled u svetu, — u nas su uprte i oči prijatelja u celom svetu. A prijatelja imamo, i imamo ih sve više. Od maja do maja raste broj prijateljskih zemalja, jačaju veze između prijateljskih naroda antiimperijalističkog tabora na čelu sa Sovjetskim Savezom, u kome naša zemlja zauzima vidno i svetlo mesto. Čudesni plodovi naše oslobodilačke borbe, koju su poveli i doveli do pobede naša Komunistička partija na čelu s drugom Titom, lebde pred očima svih naroda sveta koji se bore za slobodu i nezavisnost, kao što im sama naša oslobodilačka borba daje primer i uverenost. Solidarnost sa trudbenicima sveta nije više samo ideal, cilj. U jednom delu sveta ta solidarnost je već čvrsto ostvarena, iskovana u zajedničkoj borbi protivu fašizma, okrepljena u zajedničkoj volji nasuprot taboru imperijalizma. Sa narodima Sovjetskog Saveza naši narodi žive u prijateljstvu koje je besprimerno u istoriji. Sa narodima u susednim zemljama, s Albanijom, Mađarskom, Rumunijom, naši narodi su se zbližili u trajnom prijateljstvu. Sa Čehoslovačkom i Poljskom naše narode vezuje prijateljstvo produbljeno bratstvom, a narod Bugarske je postao blizak kao jedan od najbližih srodnika. To prijateljstvo i to bratstvo zasnovano je čvrsto na tekovinama antifašističkog rata, na narodnoj vlasti koja postoji u tim zemljama, na putu ka socijalizmu u zemljama koje su se zajedno s fašizmom oslobodile kapitalističke diktature.

Što više zapadni imperijalizam pokazuje svoje činično lice bez maske i svoje fašističke prohteve, to više demokratske mase tih zemalja pod vlašću imperijalizma gledaju s poverenjem u snage mira i demokratije u svetu. Oni isti koji u Grčkoj nadmašuju fašističke metode porobljavanja i guše volju naroda što se divno borio protiv zajedničkog fašističkog neprijatelja, oni isti koji su u času demokratskog preloma u Čehoslovačkoj digli besomučnu viku o smrtnoj opasnosti po demokratiju, oni isti koji su s mržnjom hteli da osujete pobedu demokratske volje naroda u svim zemljama gde se ta volja ispoljila po svim pravilima demokratije, — ovih dana su nadmašili svoju bestidnost intervencijom u Italiji, neprikrivenim mešanjem u izbore. Maske više nema. Kada je trebalo da se odlučuje pitanje demokratskog opredeljenja naroda Italije, oni koji su u Italiji vodili razorni puževski rat s deklarativnim ciljem da unište fašizam, mobilisali su i žandarme, i policiju, i fašističke banke, i tenkove i avione, i crkvu i pretnje s propovednice, da osujete pobedu demokratske volje naroda, i pri tome, nemajući više mogućnosti maskiranja, otvoreno pokazali da oni žele pobedu fašističkih snaga. Volstrit i Vatikan udružili su se s ostacima italijanskog fašizma, a u svoju porobljivačku rabotu uvukli i gospodina Isusa Hrista. Jer stranka za koju su imali glasati svi po naređenju, pretnjama i prinudi, stranka koja je ustvari stranka italijanskih fašista, proglašena je bila strankom »gospodina Isusa Hrista«. Što ni ta otvorena nasilja, ni falsifikati, ni sva sredstva prinude i terora nisu uspeli, što je Demokratski narodni front Italije ipak dobio mnogo više glasova no što su domaći fašisti i inostrani interventi očekivali i hteli da dopuste, svedoči o solidarnosti naprednih demokratskih snaga sveta, svedoči o demokratskoj volji naroda kojima zapadni imperijalisti hoće da se služe u svojim porobljivačkim i ratnohuškačkim ciljevima, kao što se služe pobeđenom Nemačkom.

Prvoga maja, kada sve napredne demokratske snage sveta vrše smotru, milioni i milioni srdaca u svetu kucaju istim ritmom: za čvrsti mir i istinsku demokratiju, za prijateljstvo s narodima koji sami odlučuju o svojoj sudbini.

Nova Jugoslavija je svetli primer svim demokratskim masama koje se bore protiv nasilja i planova imperijalističkih porobljivača. Ta činjenica treba da poveća ponos svakog pripadnika naših naroda, svakog građanina nove Jugoslavije. Da poveća ponos, a i da ga obavezuje na sve veću odgovornost. Naši uspesi su važni, naša snaga je važna, naša nezavisnost je važna. Na nas će još kidisati imperijalisti preko raznih svojih špijuna, preko paklenog aparata izdajnika što su ga u celom svetu direktno preuzeli od Gestapoa i prilagodili svojim ciljevima. I u najvećem oduševljenju moramo biti budni.

Naša Jugoslovenska armija, izrasla u oslobodilačkom ratu, danas je ne samo garantija naše nezavisnosti i privrednog razvitka, nego i zaštitnik mira u svetu.

Mi književnici, umetnici i kulturni radnici, Prvog maja treba da činimo bilans: kako smo i koliko odrazili revolucionarni preobražaj i veličinu naše nove stvarnosti, kako smo i u kojoj meri izrazili heroizam i polet milionskih masa naših naroda, u kolikoj smo meri zadovoljili glad i žeđ naših masa za kulturom? Šta je prošlo pored nas, pored čega smo mi prošli? Šta naši savremenici vide u našim pesmama, pripovetkama, na našim slikama i skulpturama, šta čuju u našim kompozicijama, šta doživljuju u našim pozorištima i bioskopima? Na putu ka socijalizmu, u veličanstvenoj kulturnoj revoluciji koja se odvija, započeta oslobodilačkim ratom, stvorili su se nezapamćeni uslovi: milionske mase traže umetnička dela, umetnost je postala nasušna potreba, narodne mase, mase trudbenika stvaralaca, traže da u umetnosti poznaju sebe i ono što su stvorili, da iz umetnosti dobiju potstrek za nove podvige.

Kao što su naše novo društvo i naša nova država značajni za sve demokratske mase sveta, tako je za naprednu kulturu sveta važno šta će naša nova kultura kroz nacionalne forme pružiti naprednim demokratskim masama sveta kao primer. Iz dana u dan bliži smo socijalizmu, kome idemo udruženi u Narodnom frontu, vođeni Komunističkom partijom i drugom Titom. Neka i naša umetnost odgovara velikim delima što su ih naši narodi stvorili kroz borbu za slobodu i na putu ka socijalizmu.

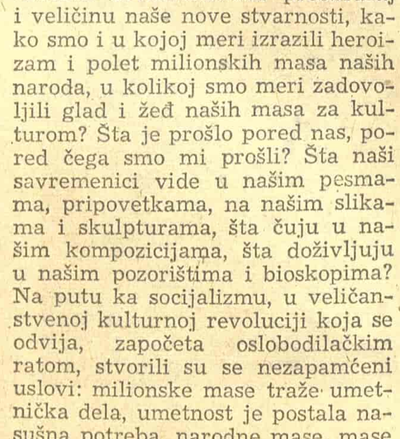

Omladinac
Crtež Đ. Andrejevića-Kuna

Razvigor nad Savom i Dunavom

Razvigor, razvigor,
nestašno dete,
igra se, luduje,
svira.
Po krovlju nalazi —
kastanjete,
po granama —
klavirske dirke;
potresa stubove,
prebire žice,
izvija obesne
svirke;
kô talas navire,
i buja, i peni,
udara,
šiba u lice;
i mrsi kose
i peva u meni.

Razvigor nad Savom,
nad Dunavom,
s hiljadu mirisa,
bojâ i zvukâ,
ljulja šibljem
tanana struka;
nitima mladih travâ
zateže, navija
strune proleća,
i diše,
diše dahom
našeg podneblja,
našeg stoleća.

Njemu, ko odzvuk,
zemlja odgovara,
ko na zvonu kad zadrhti
klatno.
Tu, na stavama,
skaska se stvara
i novo doba zlatno.
Tu, na stavama
dveju reka,
proleće je došlo
snagom svom;
i sad, ko moćna,
daleka jeka,
s hiljadu, bezbroj
sazvučja,
duboko odzvanja
u srcu mom.

Razvigor, nestašni,
prolećni vetar,
lastare razlistava,
i u veliku knjigu Rada
upisuje
kubik svaki
i svaki metar,
i stalno je
pročitava.

Nad Savom, Dunavom
raširio krila
i maše silno,
maše sad —
tu gde je pesak
i voda gde je
bila.
Razvigore, mi smo
zastave razvili: —
ponosni ovde
dižemo grad!

... Al' igra, igra
ludo dete;
igra, luduje, svira.
Po krovlju nalazi —
kastanjete,
po granama —
klavirske dirke;
u snažnom kreščendu
radosne svirke
ko talas raste,
udara i peni,
i mrsi kose
i peva u meni.

Tanasije MLADENOVIĆ

Otkrivanje spomen-ploče književnicima palim u Oslobodilačkom ratu

Uoči Prvog maja, 30 aprila, u domu Saveza književnika Jugoslavije, otkriva se spomen-ploča s imenima književnika palih, na frontu ili u pozadini, u oslobodilačkom ratu protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Detalj spomenika palim borcima u Bjelovaru
Rad Vojina Bakića

Književnici Jugoslavije, koji sada, ujedinjeni u svom Savezu, imaju pune mogućnosti slobodnog stvaralačkog rada za narod, i ovom pločom, kao malim vidnim znakom, obeležavaju da ne zaboravljaju i da neće zaboraviti svoje drugove koji su dali život u oslobodilačkom ratu, na čijim tekovinama sad cveta naša nova narodna kultura.

Na ploči su zapisana imena dvadeset i šest književnika. To su imena onih koji su se već vidnije bili obeležili u našem književnom životu između dva rata. Pored njih, u oslobodilačkom ratu pali su, kao borci protiv fašizma ili kao žrtve fašizma još mnogi književnici koji se još nisu bili većim delima obeležili, kao i mnogi koji su se vidno obeležili kao publicisti, među njima i publicista velikog formata i velikog uticaja Veselin Masleša.

Među imenima neka naročito potsećaju na težak gubitak. Tu je ime Augusta Cesarca, naprednog književnika velikog obima, koga su fašisti ubili. Tu je ime Otokara Keršovanija, divnog čoveka i talentovanog esejiste, koga su, tek što je izišao s robije, mačekovci predali uhapšena ustašama i Nemcima i ovi ga ubili s grupom drugova. Tu je ime Đorđa Jovanovića, snažnog kritičara i polemičara, koji je poginuo kao politički komesar partizanskog odreda. Pa ime pesnika Ivana Gorana Kovačića, koji je bio u punom razvitku a u oslobodilačkom ratu razvio svoj talenat do potresne snage u poemi »Jama«, i poginuo od četničke ruke pošto je napisao poetsku optužbu protiv ustaških zločina nad Srbima. Tu je ime slovenačkog pesnika Mirana Jarca, koji je ostavio za sobom ozbiljno književno delo, i ime Karla Destovnika-Kajuha, koji je našao snažne lirske akcente upravo u ratu za slobodu u kome je poginuo. Tu je ime mladog bosanskog književnika Zije Dizdarevića, i urednika časopisa i prevodioca češke lirike Jovana Kršića. Tu su imena dvojice makedonskih pesnika, Koste Racina i Kole Nedelkovskog, koji su bili prvi pesnici nove makedonske književnosti, a svoj život dali da bi se makedonska književnost i makedonska kultura mogle slobodno razvijati.

I koliko još rečitih imena. Dušan Jerković, pesnik nežnih lirskih pesama i neodređenog socijalnog bunta, koji je u presudnim časovima za narod našao odlučnosti i snage da umre a ne klone pod mučenjima u norveškom logoru. Mila Dimić, pisac knjige pripovedaka i nekoliko dramatizacija, koja je umrla pod policiskim batinama ne odajući drugove. Mihovil Pavlek-Miškina, seljak-književnik, koji je izgubio život u logoru Jasenovcu zato što nije prihvatio izdaju voćstva seljačke stranke kojoj je pripadao. Đorđe Lopičić i Vukajlo Kukalj koji su poginuli na bojištu u samom toku svog književnog sazrevanja. Književnik i izdavač napredne literature Stevo Galogaža, koga su fašisti bolesnog odveli na streljanje. Proleterski pesnici Ivo Grahor, Tone Čufar, France Kozar i drugi, koji su u književnosti zauzimali vidno mesto dok je napredna književnost bila progonjena, a poginuli onda kada je napredna književnost učestvovala u borbi za slobodu. I još imena: talentovani pripovedač Hasan Kikić, Nenad Mitrov, Miloš Savković, Ivo Brnčić, Bogo Flander (Jože Kljusov), Vinko Košak, Ivan Rob. Poginuli na bojištu ili u prkosu okupatoru.

Spomen-ploča koja se otkriva u domu Saveza biće za naše književnike potsetnik da treba ne samo čuvati uspomenu na pale, nego i popuniti prazninu koja je za njima ostala u našoj književnosti.

OGRLICA

S biserima sitnih kapi
od znoja na vratu,
peva mlada belom danu,
zemlji i alatu.

Biserni se sjaj preliva
od sunčanih zraka.
Ide pesma preko njiva
i sve do oblaka.

Peva mlada belom danu
s ružama na licu.
Nosi suncem obasjanu
biser-ogrlicu.

Gvido TARTALJA

Na radilištu
Skica Z. Džumhura

Prvi maj u zemlji imperijalizma

Milena GAĆINOVIĆ

Kada su američki imperijalisti prihvatili zastavu palog fašizma i nastavili da je nose, Henri Valas rekao je da će to ujediniti svijet protiv Amerike i razjediniti američki narod.

I, evo, već ove godine, kada radni narod čitavog svijeta na proslavi svog praznika Prvog maja bude podnosio bilans svog prošlogodišnjeg rada i iznosio zadatke za narednu godinu, nesumnjivo je da će jedna od njegovih glavnih parola biti — borba protiv američkog imperijalizma. Jer nema zemlje i naroda koje on ne ugrožava.

Međutim, rijetko se, pritom, pomnje američki narod. Katkad moglo bi izgledati kao da je sve u Americi u znaku imperijalizma. Čuju se i osude: Šta je s tim narodom? Šta on radi?

Nije potrebno dugo živjeti u Americi pa konstatovati da se američki narod bori. Razumije se da se on ne bori onako kao, na primjer, grčki narod. I način borbe je drukčiji. Grčki narod jasno i otvoreno vidi pred sobom neprijatelja. Sa američkim narodom sasvim je drugi slučaj: imperijalisti na njega ne pucaju istim onim oružjem kojim na grčki narod. To ni pošto! Vojska i policija upotrebljavaju oružje samo u krajnjoj nuždi, na štrajkače, pobunjenike i crnce. Za borbu protiv američkog naroda postoje sasvim drukčija, mnogo prefinjenija sredstva, koja se sprovode sistematski.

Evo nekoliko primjera takve borbe:

Dok se, recimo, kod nas vodi velika borba protiv nepismenosti, američkim vlastodršcima najviše je stalo do toga da se narod ne nauči ni čitanju ni pisanju. Fabričkom nadzorniku najmiliji je radnik koji, mjesto svoga imena, zna da stavi na hartiju samo krst, ali koji umije bez roptanja da radi kao rob.

— Dabogda te smrvila atomska bomba! — to je najnovija psovka fabričkih nadzornika kada zateknu radnika kako čita.

Dnevni listovi glavna su i često jedina literatura koja dolazi do ruku prosječnog Amerikanca. Za deset centi dobija on nedjeljom oko četvrt kilograma takvih novina: njihova senzacionalna sadržina vidi se već iz samih krupnih naslova. Ali, obično, ni naslovi se ne čitaju: među članovima porodice nastane prava otimačina oko »fani pejpersa«: desetak listića s raznobojnim slikama i karikaturama. Za tu vrstu »novinarstva« nije potrebno pročitati ni ono nekoliko riječi ispod slika — one su tako udešene, kao za djecu, da same govore.

Film sasvim odgovara izjavi koju su ovih dana dali pretstavnici Vašingtona, povodom upućivanja filmova u američku zonu Njemačke: filmovi treba da »razonode kako bi gledaoci zaboravili sve brige koje ih more«.

Zatim radio. On igra neobično veliku ulogu. Dok čovjek, na primjer, sluša neki program koji mu se sviđa, odjedanput mu zazvoni telefon ili ko zakuca na vrata.

— Halo, slušate li našu radio-stanicu? — glasi pitanje. — Ako slušate našu stanicu, dobićete veliku nagradu.

Ako slušalac zna tačno da ponovi šta je spiker rekao — nagrada je njegova. I narod sluša. Sluša cijela porodica i pamti svaku riječ, spremna da ponovi ako iznenada zazvoni stanica, koja za takav napor daje slušaocima tako sjajne nagrade, A mozak upija i usvaja htio ne htio.

Govori se, razumije se, samo ono što je u interesu američkih imperijalista. Sve ostalo osuđuje se kao neprijateljsko, neamerikansko.

Najžešća proganjanja sprovode se uoči proslave Prvog maja. Upotrebljavaju se sva sredstva da se onemoguće prvomajske proslave i da se Prvi maj prikaže kao nešto strano, tuđe, importirano i nametnuto iz tuđih zemalja.

I nije nikakvo čudo što u Americi i danas ima mnogo ljudi koji ne znaju da je nekada baš američki radni narod dao ostalom svijetu inicijativu za proslavu Prvog maja, kao dana međunarodne solidarnosti radnog naroda, da se Prvi maj, pod uticajem međunarodnog radničkog pokreta, rodio u samoj Americi, u prolivenoj krvi sinova američke radničke klase, i to još prije 57 godina, u borbi za radnička prava na osmočasovni radni dan.

Pa ipak, i pored najvećih prijetnji i pritiska, američki radni narod nije propustio nijedan Prvi maj a da ga ne proslavi.

Prošle godine pritisak da se praznik ne proslavi bio je nečuven. Međutim, Prvi maj ipak je proslavljen širom čitave Amerike. Solidarnost radničke klase Amerike sa radničkom klasom čitavog svijeta izražena je bila u proglasu Komunističke partije SAD: »Kada se mi američki radnici budemo okupili u dvoranama za mitinge, kada budemo marširali ulicama gradova naše zemlje ovoga Prvog maja, mi ćemo marširati rame uz rame s radnicima svih zemalja, nadahnuti onim duhom međunarodnog drugarstva kome je pretsjednik Linkoln odao priznanje kada je objavio da »najveća veza ljudske simpatije, izvan porodičnih veza, treba da bude ona koja ujedinjuje sav radni narod, svih nacija i jezika«.

Bile su preduzete sve mjere prošle godine kako Prvi maj ne bi bio proslavljen u Pitsburgu i okolini, u centru čeličnih trustova. Vlastodršcima, velikim kapitalistima naročito se bilo zamjerilo radništvo ove crne doline, kroz koju se čovjek može satima voziti a da su mu i put i nebo osvijetljeni samo paklenom vatrom iz fabrika, u kojima svake noći sagorijevaju radnički životi: od 16.500 poginulih, 1.800 stalno onesposobljenih, 2,000.000 povrijeđenih američkih radnika u industriji u toku prošle godine najveći je dio iz ove doline. U ovome kraju podne izgleda kao ponoć. Kada se čovjek izjutra probudi, iako je spavao u sobi sa zatvorenim prozorima, sav je garav po licu.

Pred proslavu Prvog maja prošle godine ova crna dolina ključala je od nemira i štrajkova. Radništvo — koje za vrijeme rata nije dozvolilo nijedan štrajk da bi što prije došlo do pobjede nad fašizmom — bilo je uznemireno zbog sprovođenja protivradničkih mjera, zbog pomaljanja fašizma u zemlji, zbog ugrožavanja mira. U toku čitave godine izbijali su štrajkovi, nizali se sukobi. Na mnogim mjestima pala je radnička krv. Približavao se Prvi maj i radništvo je očekivalo s velikom radošću i nestrpljenjem Judina Denisa, sekretara Komunističke partije Sjedinjenih Američkih Država.

Proslava na ulicama Pitsburga bila je zabranjena. Uz najveće teškoće dobijena je za proslavu jedna od velikih dvorana grada, udaljena od centra. Uoči proslave listovi su donijeli vijest da je Denis uhapšen pod izgovorom da ime koje nosi nije uopšte njegovo, i da je on neki strani agent.

Iako se znalo da Denis neće govoriti, ogromna masa radnika uputila se ka dvorani gdje je miting bio zakazan. Tramvaje koji su vozili svijet na miting pratili su policajci i tajni agenti iz svih predgrađa, da bi tačno mogli da zabilježe ime svakog učesnika.

Pa ipak, Prvi maj proslavljen je uz ogromno učešće naroda koji je demonstrirao protiv Trumanove doktrine, protiv nezaposlenosti, protiv visokih cijena, protiv rasne i nacionalne diskriminacije, a za trajan mir i narodnu demokratiju, za solidarnost s radničkom klasom cijeloga svijeta. Narod je bio tako oduševljen i spreman za borbu da se policija nije usudila ni da pokuša sa razbijanjem mitinga.

Najljepše proslave Prvog maja priređivane su u Njujorku za vrijeme rata. Radnicima se tada pružila prilika da izraze svoje oduševljenje i radničku solidarnost sa radnim narodom antifašističkog tabora. U te dane izgledalo je kao da se na ulice Njujorka izlio sav narod iz ogromnih oblakoderskih kutija. Po trotoarima je čekao narod od ranog jutra, a kada je Osmom avenijom počela da protiče rijeka naroda, koja je satima tekla, izgledalo je kao da se neće nikad zaustaviti. Prolazile su povorke svih nacija, rasa, boja kože, u organizovanim sindikatima i raznim organizacijama. Bila je to slika demokratske Amerike, ljepša no što se ikada dala vidjeti okupljena u tako velikom broju na jednom mjestu. I ona je nosila parole koje su bile istovjetne s parolama antifašističkih masa širom svijeta, kao što su istovjetni i njeni zadaci i ciljevi.

Povodom skica Ljubomira Ivanovića

Za stolom

Glava
Skica Lj. Ivanovića

Jugoslovenski majstor olovke Ljubomir Ivanović poznat je uglavnom kao crtač živopisnih pejsaža, zapustelih starih manastira, crkava, džamija, hanova, trošnih mostova, drevnih tvrđava i starinskih kuća. Malo se zna da je on slikao, rezao u bakru, drvetu, linoleumu, crtao olovkom i mnogobrojne ljudske figure. Međutim, on se time bavio od prvih dana svoga rada na umetnosti i do kraja života. Samo ti njegovi figuralni radovi, naročito oni rađeni olovkom, ostali su skoro sasvim nepoznati našoj publici, iako njihov broj nije mali.

Ivanović je naslikao znatan broj figura i na svojim uljanim radovima, od kojih se i danas mnogi čuvaju, dok je veći deo propao u ratovima. Ali svakako najveću vrednost pretstavljaju njegovi radovi s figurama rađeni olovkom. Poznato je da je Ivanović naslikao olovkom sve članove svoje porodice, kao i mnoge naše starije umetnike, među kojima Milorada Gavrilovića i Dobricu Milutinovića. Na stotine i stotine krokia izradio je on za kafanskim stolom, olovkom i mastilom, znanih i neznanih ličnosti, koji se i danas čuvaju u njegovoj porodici ili kod prijatelja. U ovom svom broju »Književne novine« objavljuju nekoliko takvih crteža.

S. P.

BRATIMLJENJE U PLANINI

Branko ČOPIĆ

Bliži se veče, i sunce koje će se brzo sakriti, sad je oblilo brda, drveće i rijetke kuće mirnim i punim sjajem, koji svakoj stvarčici daje nov i preobražen lik. Čini se, da svako drvo, svaki glog, izgubljen u kamenjaru, u tih nekoliko skupih i kratkih trenutaka, živi naročitim začaranim životom. Evo, usamljena divlja kruška u sprženoj plećini može se svakog trenutka pretvoriti u nekakvu staricu — bogomoljku i žalosno uzdahnuti:

— Zbogom, brate, valja nekuda ići.

U prosjelinama između brda već se sjezerio proziran plavičast suton. Potopljeno na dnu njega, otsijeva u izlomljenim komadićima izgubljeno ogledalo potoka i otud kao da miriše na prohladnu vlagu. Naviše, u polovni brda, nalazi se oštra granica između donjeg dijela u sjeni i gornjeg pod suncem, kao da su se, u kratkom zatišju, ne miješajući se, susreli dan i noć.

Iz osjenčene polovine iznenada izroni stariji seljak, onizak i širok, goneći ukoso pred sobom nemirnu skakutavu sjenku i pokazavši na suncu čekinjavo okruglo lice sa žmirkavim očima, plavim i svijetlim kao u djeteta. Šobonjeći novim novcatim ovčijim kožunom, zadihan i orošen biserim iskricama, on za trenutak stade na početku obasjane kamenite plećine, brižno zirnu u nisko ružičasto sunce i požali se nevidljivu saputniku:

— Uh, brate, kako ću noćas preko planine.

Predahnuvši, kožunlija nastavi da grabi uzbrdo prema garavom iskrzanom bedemu jelove šume, sve se na mahove obraćajući svom uobraženom saputniku:

— Misliš da ću pogoditi u Pobrđe obnoć, po mjesečini?... Neću, vjere mi, čuj što ti kažem. Evo pljuni mi u brk, ako...

Šuma se sve bliže primicala, pokazujući zbrku golih nejednakih stabala, dok je kožunlija na mahove zaboravljao i planinu i svoju bojazan, zapričan s drugom iz mašte, kao što se to često dešava ljudima iz rijetko naseljenih brdskih krajeva koji, radeći i boraveći u samoći, izmisle sebi sagovornika, odabravši ga obično između poznatih ljudi, pa na taj način zadovolje svoju ljudsku potrebu za društvom i prijateljima.

Zabavljen tako, kožunlija skoro nabasa na nekakvog vojnika, koji se odmarao među niskim smrekama pored puta. Trže se i naglo zastade, dok njegov dotadašnji vjerni sagovornik, čini mu se, još brže klisnu od njega i ostavi ga sama. To ga još više uplaši i zbuni.

— Hej, što si se prep'o bolan, ne boj se. Siguno ćeš preko planine? — oslovi ga vojnik, pa se pridiže i sjede privlačeći uza se ranac.

— Preko planine, brate, — s olakšanjem izusti kožunlija, mičući se s mjesta.

— Dobro je, onda ćemo u društvu. I ja baš čekam neće li ko udariti, nepoznat mi je put, — srdačno dočeka vojnik i pozva seljaka koji se još uvijek ustezao:

— Hajde sjedi, zapali.

S užívanjem šaljući kolutove dima u obasjanu ćubu smreke, plavokosi krupni vojnik pričao je raspoloženo i bez ustezanja, kao da se odavna poznaje s kožunlijom:

— Veliš, ime ti je Trivun... Moj Trivune, ja ti evo dobio kratko otsustvo, a Bijeljina mi daleko, pa pošao u Bukovo Polje, kod učitelja Koraća. Poznajemo se još iz škole, pa velim — hajde da svratim kod starog druga. Znam, ovo mu je prva škola, a krajevi pusti, teško je do ljudi...

— Neka vala, i treba — slaže se Trivo — Viđav'o sam ja Koraća, dolazio je našem učitelju. Nekakav dobar dječak.

— Dobar, dobar — potvrđuje vojnik.

— Baš volim, druže, što te susretoh. Pravo da ti kažem, i ne volim sam putovati — oprezno napominje Trivo.

— Bojiš se vukova, a?

— Ama lako je za vukove, druže, nego se, brate moj, pribojavam Turaka. Oni ti ovuda često prolaze, idu u drva i štokuda, pa se bojim susrešće me ovako pod noć.

— Ubiće te, bojiš se? —nasmija se vojnik, ustajući i otresajući se od iglica. — E, Trivo, Trivo!

— Ne znaš ti, moj brate, što su Tur... Kako ono tebi bi ime? Aha, Milan... Moj Milane, ne znaš ti još kakve su Turkesnice.

— Vidi, vidi! — tobože začuđen uzvikuje vojnik.

— Čuješ li ti, Milane, brate moj, ne bih ti ja... ne bih ti ja noćaske prošao kroz ovu planinu zajedno s Turčinom, da ti sad meni kažeš: »Trivo, tvoja je čitava Bosna odavle do Beča!«

— Ma nemoj ti to reći! — uzvikuje vojnik, zveckajući cokulama po kamenitom šumskom putu, isprovaljivanom ovdje ondje drvarskim kolima — Negdje su ti se gadno zamjerili, a?

— Nije to što su se zamjerili, nego onako — ne vjerujem ja Turčinu, pa Bog... Naša omladina tamo priča i čita na konferencijama: te kako smo braća, te jedna krv, te ovo, te ono... Volio bih ja koga od njih vidjeti da omrkne ovako sam u planini zajedno s Turčinom kao, napriliku, ne budi primijenjeno, što smo nas dvojica. Krupnije bi se onda mljelo, kažem ti ja.

— Zar se ti ne bi usudio s muslima... s Turčinom poći?

— Ajde, s kakvim Turčinom! — trže se Trivo i zastade u hodu, oštro uzmahnuvši glavom. — Jednom sam ja već bio Turčinu u šakama, pa kad me je tada benasta sreća izvukla, aja — ne ide ti više Trivo u lijepe turske ruke.

— Aha, deder, kako je to bilo, pričaj! — priupita vojnik i uspori hod birajući ravnija mjesta kroz rani šumski suton koji je već varao nenavikle oči. — Evo najprije pripali.

Bili su upravo izbili blagom uzbrdicom na vrh omanjeg baira sa prorijeđenom šumom. S desna, kroz kopljaste vršike jela, ukaza se zamišljen, blizak i tajanstven mjesečev požar.

Šuma se iznenada proširi, sva uprskana pjegama krečnjaka i ukrašena staklastim stubovima rijetkih jasika, sablasno zalutalih u oporu divljinu planine.

Trivo pogleda u ogroman mjesec, živnu i prokašlja se.

— Veliš da ti pričam? Ovako ti je to bilo: siđem ti jednog ponedjeljka dolje u varoš, pa ću se, na svoju nesreću, svratiti u jednu tursku brijačnicu da se obrijem.

— U brijačnicu, aha!

— Slušaj ti šta će biti. Jadna ti majka ne bila, sjedo' ti, ja na onaj stolac, ogledalo kolik vrata, a odonuda ti priđe brico, vidim — Turčin je.

— Turčin? — ponovi vojnik, pitajući.

— Turčin, i još kakav Turčin! Moj Milane, moj mili brate, Turkesnica, ne budi primijenjeno, tolika kolik ti, ako nije i veća...

— Aha, pa šta će biti dalje?

— Slušaj ti. Stade ti on mene brijati, pa sve malo,malo — počne oštriti onu britvu, a sve pogleda na me i pjevuši:

Slavuj piva, ne znam gdi je, a u meni srce vrije.

Vidim ja, jadna ti majka, da je u njemu uzavrila ona pogana nekrštena krv i da mu pade na um kako bi me zakl'o, pa sve trnci uza me prolaze, k'o da sjedim na mravinjaku. A kad mi potegne onom onako ledenom britvom niz obraz, moj Milane, moj pobogu brate, kad on potegne, a meni lijepo iz tabana pođe nekakva ledenica, pa žboc! — u samo srce.

— Aha,ha-ha! — trese se vojnik od gromkog i srdačnog smijeha, tako da mu sve pozveckuje nešto limeno u rancu. — Pa što ne bježiš, Trivo; kamo ti noge?

— Kakve noge — ne pitaj! — odumrle kao da nijesu moje! A osim toga, pravo da ti kažem, i sramota me. Kakvo bježanje! Veća je sila i stra'ota na Kosovu bila, pa Obilić nije utek'o.

Vojnik udivljeno odmjeri onisku priliku čupavoga kožunlije i nasmiješi se.

— Aha, pa onda?

— Slušaj ti komedije! Sve će još ići kako tako, dok mi brico ne zavali glavu i pođe da me striže odozdo niz jabučicu, po vratu.

— Po vratu! — smiješno se uozbilji vojnik.

— Po vratu, moj dragi! A ja samo zažmiri' i sav se o'ladi: zbogom, Bosno, ovaj više neće pure jesti!...

— Pa?

— Pa — ništa! Odjednom ja čujem kao kroza san: »Gotovo je, mušterija. Otvorim oči: živ si, Trivo, gospoda mi boga!

— A šta Turčin? — pita vojnik.

— Ništa — smije se lopov i još pita: »Hoćemo li malo mirišljive vodice?«... Kakve vodice, pobogu si mili brat! Daj ti da se bježi.

— Pa šta će dalje biti?

— Šta će biti? Plati ja, pa na vrata, Bo'me, Trivo, velim, neće tebe više dragi Turko brijati. Ovo ti je prvi i zadnji put.

— Aha-ha-ha-ha! — presamiti se vojnik od smijeha! i sjede na oborenu kladu ukraj puta — Sjedi da pripalimo... A ti, veliš, noge poda se, pa na vrata.

— Na vrata, vjere mi!

— Ama, Trivo, možda je onaj brico pjevao samo tek onako — pjevalo mu se?

— Ne bi ja rekao, dijete, — zanijeka Trivo i malo se zamisli. — Ko bi znao šta je lopovu palo na um.

— E, Trivo, Trivo, a pošto bi ti onda usred noći putovao kroz planinu sam samcit s kakvim Turčinom, ovako, naprimjer, kao što sad nas dvojica putujemo?

— Bježi, bolan, šta to govoriš, u snu se ne snilo! — izdrelji se Trivo i zastruga kožunom o balvan. — S Turčinom obnoć u planini? Bože me sačuvaj i zakloni! — i tu se seljak prekrsti. — Nikad ja više po crnoj zemljici ne bi hodio: uplej'o bi on mene k'o zeca.

— Hajde, bolan, kako ćeš tako govoriti — ozbiljno ga ukori vojnik. — Kako će iz čista mira čovjek ubiti čovjeka?

— Kako? Ne znam ni ja kako, ali ja njima ipak ne vjerujem.

— Zašto, bolan? Sigurno te neki od njih nešto prevario, šta li?

— Ama nije da me je prevario, brate si ga moj slatki, više su mene varali, da kažem, ovi naši Srbovi... Eh, eh, moj vojniče, brate, moj rođeni. Kad bi ja samo tebi stao pripovijedati kako sam ja nekad stradav'o i od žandara, i od lugara, i od popa, finansa, poreznika, načelnika — od svakog đavola. Kad se toga sjetim, zaboravim ti ja i Turke i samog cara Murata.

— I nehotice Trivo zaboravi »Turke«, pa stade da priča vojniku svoje nevolje sve od ranih djetinjskih dana, kad je čuvao tuđe koze i zimi noćivao po studenim pojatama. Žalio mu se onako iskreno, od srca, kao što se može govoriti samo dobru i duševnu čovjeku, kad noć i zajednička briga zbliže osamljene ljude.

Put je postajao sve vrletniji i tješnji i šuma kao da se sve više zbijala, propuštajući rijetke pjege mjesečine, od kojih je, čini se, postajalo još mračnije. Uskoro se osjeti zimljiv dah vlage. Trivo zastade i javi se izmijenjenim i ozbiljnim glasom:

— Ne valja, vjere mi.

Stade i vojnik. Sad kad se više nisu čuli njihovi karaci, u sleđenoj tišini planine postade još hladnije i neugodnije. Nevidljiva opasnost, poput bedema, okruži dvojicu putnika.

— Šta je, Trivo? — trže se vojnik.

— Zabasali smo. Ovo je put za Međeđe Lokve. Sad smo upali u duboku planinu. Na gadno smo mjesto stigli, ne valja.

— Kako na gadno mjesto?

— Ma, kako da ti rečem, nije baš ni najsigurnije — stade da uviđa seljak. — Ima tu po čistinama u šumi malina, pa ovako, u ovo doba godine, nije baš najčistije...

— Kako nije najčistije? — nestrpljivo će vojnik.

— Imaš li ti, brate, kakva, ovako, da rečemo, oružja pri sebi? — pripituje seljak, izbjegavajući odgovor.

Sad se i vojnik uznemiri, osjeća kako mu se mokra košulja lijepi uz tijelo i grlo postaje suvo.

— Nemam, čovječe. A zašto to? Ima bande, a?

— Ama nije baš da je banda — zateže seljak — nego tako, vucaju ti se ovuda u ovo doba godine...

— Ko se vuca, čovječe božji, kazuj?

— Priča se po selu a ko će ti ga znati opet... Vele, oni se nesrećnici pokazuju, pa...

— Ama, Trivo, brate, što ne govoriš?

Umjesto odgovora, kožunlija se obzire oko sebe i neodlučno pita:

— Vojniče, brate moj mili, kako bi bilo da se mi popnemo na kakvo drvo?

Vojnik prilazi Trivi i drma ga za rame.

— Ej, šta je tebi, čovječe?

U tome trenutku začu se iz pomrčine, prilično blizu, nekakvo neobično i hrapavo gunđanje. Trivo se samo za časak sleže i oslušnu, a onda, s okretnošću neobičnom za njegove godine, priskoči vojniku i pograbivši ga za ruku stade ga vući za sobom, prestrašeno šišteći:

— Vojniče, brate, bježimo na drvo, evo ga!

Pokoravajući se, vojnik potrča za njim, saplićući se. Tek uz treće — četvrto stablo seljak se zaustavi i stade grozničavo, kao slijep, da pipa po njemu.

— Evo ga, uz ovo ćemo. Otanko je.

— Je l' ono međed? — također šapatom izusti vojnik, već i sam uplašen.

— On, on, brate moj! — zabrza seljak stružući kožunom i opancima i uzaludno se upinjući da se uspuže uz drvo.

Gunđanje se ponovi, ali sad razgovjetnije i bliže. Kožunlija zakuka:

— Vojniče, brate, pridrži mi nogu! Joj vojniče, tako ti boga i svetog Jovana... Nogu, nogu, tako, tako... Aha, aha, pobogu si mili brat, evo grane... Evo je, evo je, mile i rođene grane.

Lako izletivši iz vojnikovih ruku, Trivina noga samo mu dodirnu povijena pleća i nestade nekud navišć u pomrčini. Nekoliko trenutaka čulo se škripanje grana i stenjanje, a onda se javi seljak, sad već mnogo mirnije:

— Vojniče, daj ruku... Drži, drži, dobro se pri'vati. Polako, polako ne boj se... Aha, uvatio si granu, dobro je.

Pipajući, oba su se pozadugo smještala na glatkim granama, dok je Trivo bez prestanka pobožno i zahvalno gunđao:

— Oh, oh, dobro je, brate moj, dobro je... Ovo će izgleda biti javor. Dobro je, doboga... Jest, jest, javor-džever, dobro drvo za svaku građu. Ooo, ooo, vojniče, brate moj, eto gdje se ja noćas u božjem stra'u s tobom pobratimi.

— Pobratimi?

— Da, brate moj, zakleo sam te u nevolji bogom i svetim Jovanom i sad si mi pobratim.

—Vidi ti sad! — iznenadi se i obradova vojnik.

— Jest, jest, mili moj vojniče — razneženo je gunđao seljak, srećan što je prebrodio opasnost — da noćaske ne bi tebe, plati ja glavom, ostadoše mi djeca sirota... Aha, eno se opet lopov čuje. Mumlja mrcina.

— Nijesam ni znao da ovuda ima međeda — javlja se vojnik.

— Ima, Milane, brate moj slatki, ima, pobratime. Osobito što ima jedan stari, već ga znaju: ostrvila se mrcina, pa voli i na čovjeka udariti... oh, oh, što smo mogli nabasati na veliku slaboću.

— Sad ćemo ovako do dana, a? — propituje se vojnik.

— Do dana, Milane, brate, do dana. A obdan se on drži podalje od puta... O, brate moj, što ti meni noćaske spase glavu, pomože mi na drvo. Kako ti ono bi prezime, brate moj; kazuj da se čitavog života za te bogu molim?

Vojnik se nasmija, ponamjesti se bolje na granama i glasno odgovori:

— Znadeš li šta je, Trivo brate: ja sam se s tobom noćas malo našalio. Nije meni ime Milan.

— Nije ime...

— Nije, dragi Trivo. Ja sam ti musliman, ili, kako ti veliš, Turčin. Pravi pravcati musliman. Zovem se Adem Sokolović.

Na onoj strani gdje je sjedio seljak nastade tišina. Čulo se samo kako suzdrživo i na mahove škripi opterećena grana. Poslije duge i neugodne stanke, seljak se nakašlja oprezno i plašljivo.

— Ademe, brate, ja se noćas pred tobom obruži?

— Hajde, Trivo, bolan, gledaj posla. Glavno je da smo mi glave izvukli. Čuješ li ga samo kako mumla?

— Eh, šta ja sve noćas izgovori, a ti meni opet spasi glavu — gorko i prekorno progunđa seljak.

— Ostavi to, pobratime, jadan ne bio. Ta jesmo li sad pobratimi ili nismo, a? — veselo i ohrabrujući ga uzviknu vojnik.

Namještajući se na grani, Trivo s neodobravanjem coknu jezikom i požali se:

— Ej, pobratime, pobratime, sad mi je došlo da siđem s ovog drveta, pa nek me odma' ona mrcina istrga. To mi i treba kad sam...

Božidar Jakac: JAJCE (bakrorez)

— Ama šta ti je čovječe?

— Kako šta? Sramota me, brate, pred tako dobrijem čovjekom. Obružio sam se.

Pa, vajkajući se, stade da priča:

— Govorio je toliko puta onaj moj najmlađi, veli: »Tata što si ti toliko zapeo: te Turci ovaki, te onaki... Da si ti, veli, bio s nama u borbi, vidio bi kako su muslimani dobri drugovi.« A ja samo zapeo pa derem k'o jug u planinu: »Znam ja, velim, njih dobro, ne treba meni tvoja politika.«

— Pa šta veliš sad, pobratime, za tu politiku?

— Nemoj,... Nemoj... pobratime, da sad silazim s drveta, molim te! Nemoj da zažmirim, pa da zlo od sebe uradim. Stid me je, pobratime, pred tobom i pred ovom crnom zemljom dolje pod nama.

Grane su ih neugodno tištale i žuljile, pa su se dva pobratima svaki čas namještala i tražila pogodniji položaj za sjedenje. Zatim bi se prekinuti razgovor opet nastavljao sve do novog premještanja. Za vrijeme jednog podužeg zatišja, dok je zabrinut Trivo razmišljao kako li će sjutra, po danu, od sramote moći pogledati u oči pobratimu, vojnik iznenada prasnu u glasan i neobuzdan smijeh:

— Aha-ha-ha-ha, moj Trivo, bogme nama međed utvrdi bratstvo i jedinstvo.

— E, jest, vala: u naše tvrde bosanske glave moraš često puta s međedom pamet ugoniti! — složi se i Trivo, pa se i on, od sve muke, nasmija škrto i zabrinuto kao uz veliki post.

U vršikama drveća već je žamorio probuđeni povjetarac, najavljujući skoru zoru.

Lice i naličje

DA LI POSTOJI NORMA ZA KVALITET U GRAFIČKOM POSLU

Mali neposredni kontakt između redakcije jednog mesečnog lista i štamparije pobudio nas je da nabacimo danas jedno pitanje koje nam već duže vremena leži na srcu.

Jedan mlad, sposoban i politički svestan radnik, — kad smo insistirali na većoj preciznosti i što boljoj izradi jednog našeg časopisa, — odgovorio nam je da u duši proklinje časopis (premda je saglasan sa njegovim sadržajem), jer ga njegova komplikovana izrada na hartiji za umetničku štampu, sa mnogim foto-klišeima i raznim prethodnim tehničkim radnjama sprečava da postane udarnik.

»Bio bih među prvima u preduzeću«, — kaže on — »ali radeći na prelomu ovog časopisa, svaki napredak mi je onemogućen«.

Njegovo lice bilo je namršteno, čak pomalo ogorčeno. No, iznenada, kao da se prisetio da bismo ga mogli pogrešno razumeti, dodao je:

»Ne radi se o materijalnoj strani. Meni nije stalo do toga. Ali hteo bih da dobijem priznanje za svoj trud koji ovako ostaje nevidljiv na tabli uspeha».

Šta smo mogli da kažemo ovom radniku? Da je kvalitativan rad na ovom mestu isto tako važan kao kvantitativan na drugom mestu. Ili, da jedan časopis sa umetničko-književnim sadržajem zbog nebrižljive tipografije, nejasne i slabe štampe, nedovoljnog podlepljivanja klišea, nepažljivog mešanja boja, delimično može da izgubi u efektu i da ne ispuni svoj zadatak, i pored prividno postignute kvantitativne norme.

Narovno, ovo ne važi samo za jedan mali broj časopisa i knjiga koje u malom opsegu pretstavljaju skupa i reprezentativna izdanja, već i za takva izdanja koja se štampaju za široke narodne mase. Visok tipografski kvalitet knjiga i časopisa morao bi da važi kao opšta parola u štamparskom poslu. Dragocen sadržaj naših štampanih dela mora naći svoj okvir u stručnoj, preciznoj i lepoj tipografskoj opremi. Stoga ne treba da zaboravimo onog radnika kraj mašine koji s pravom teži da postane udarnik. To znači da ga ne smemo kazniti za kvalitativno dobro obavljen posao, nego naći formu da ovaj rad istaknemo u okviru proizvodnog plana i da ga priznamo i cenimo. Takav plan, koji predviđa temeljitije uživljavanje u strukturu posla, pomoći će podizanju, unapređenju i razvitku novih kadrova i dovešće do harmonije između kvaliteta i kvantiteta.

O. B.-M.

Sjećanje na Ivana Lozicu

Na dan 27 ožujka ove godine navršilo se pet godina od smrti kipara Ivana Lozice. Kao što je poznato, talijanski fašisti strijeljali su Lozicu, sa još trojicom drugova, u Lumbardi, na Korčuli.

I Ivan Lozica jedan je od onih među mnogobrojnim žrtvama Oslobodilačkog rata koje našem današnjem djelu daju snagu, našoj riječi uvjerljivost. On je jedan od onih koje je osjećaj vrijednosti ljudske poveo putem časti, koji čestitost života izdižu iznad vrijednosti samog življenja.

Od prvog dana kada sam ga otkrio na praznoj korčulanskoj obali (vraćao se tada iz Pariza), pa sve do danas, uvijek se misao na njega povezivala s likom čestitosti.

Izrastao je iz našeg malog seoskog puka. Razvijao se u našoj sredini jednostavno i skromno. Svoju snagu, svoje sposobnosti gajio je najpoštenije. Životni put njegov, nešto dekorativno pojednostavljen, ukazuje se kao put iz rodnog sela Lumbarde na otoku Korčuli u kamenolom otočića Vrnika odmah kraj Lumbarde; iz kamenoloma u zagrebačku umjetničku akademiju — uvijek u zanatu; zatim jednogodišnji posjet Parizu i povratak u Split; nešto poslije došao je u Zagreb. Čitav taj kratki životni put je rast i neprestano probijanje iz zanatstva u umjetnost.

U početku u sjeni Meštrovićevoj i Kršinićevoj, on se istom onom laganom, ali upornom snagom kojom je izraštavao iz zanatstva u umjetnost oslobađao i utjecaja svojih učitelja. Ta mogućnost izranjanja u umjetničku kreaciju zatvarala se u prvim redovima kao meki lirski sklad forma, da bi se u jednoj daljnjoj fazi ti oblici razvili u naglašenu dekorativnu maniru, koja je podsjećala na Tanagra figure. No u posljednjoj svojoj fazi počeo je osjećati i sagledavati stvarnost oko sebe idejno jasnije (Seljakinja s mijehom, Nosač, Veslač i t.d.) i što je idejno jasnije gledao, sve više je postajao svoj, sve više je nalazio sebe, a njegova modelacija, gradnja i kompozicija figure postajale su neposrednije.

Možda je doista najneposrednija i najčišća svoja ostvarenja dao u portretu (portret Neznanke, portret gospođe B., portret brata). Ova djela ne samo što pokazuju znalaštvo, nego doista značajnu umjetničku mogućnost podređivanja i savladavanja materijala i, što je naročito važno, zdrav osjećaj za formu.

Ivan Lozica nije prilazio materijalu izvana, s intelektualnim, apstraktnim koncepcijama. On je rastao lagano, ali sigurno cijelim svojim umjetničkim bićem iz nutrine umijeća, iz onog umijeća koje ima svoj korijen u tradicijama naroda iz kojega je potekao. Lagano, ali čitavim svojim bićem, uraštavao je u naprednu ideologiju svojim čestitim osjećajem, na svoj umjetnički način. No upravo to, što je iz krila ozbiljna zanatstva stizao do umjetničkih ostvarenja i to, čim ideološki jasnije, tim umjetnički punije, daje nam sigurnost da bismo u njemu imali umjetnika zdravih ostvarenja, ljudskih kreacija.

U tome i leži onaj dojam čistoće i čestitosti njegova posla.

Fašistički zločinci prekinuli su ovaj razvoj. Ostavili su nam ostatke njegova tek započeta djela.

Ljeta 1946, kada sam poslije strašnih, ali i herojskih godina našega naroda, ponovno ugledao Vrnik, mali otočić pred njegovim rodnim mjestom, sjetio sam se njegova lika, koji me je uvijek podsjećao na skulpture Čiočića starog korčulanskog majstora u drvu.

Dan je bio miran, sunce užarilo zrak, a more se pružilo nijemo od veličanstvenosti dana nad njim. Visoke, bijele i škure kamene plohe rezane kroz stoljeća od vrha malog otočića do dna njegova, bile su također šutljive; rat je prekinuo rad i još nijesu nanovo odjeknuli udarci oštrog alata. Mir je i u bijelim kamenim kućama...

Tamo na južnom dijelu otočića nalazi se maleni vinograd njegova oca i odmah nasuprot, u uskoj uvali Bufalo otoka Korčule, smjestila se kućica, koju je često spominjao u razgovoru i gdje se sklonio napuštajući okupirani Zagreb. To je ona kućica u kojoj je rezao svoje posljednje drvoreze, osluškivao noćne korake partizana, koji su dolazili k njemu.

Gledam neizmjernu širinu morsku i slušam vrijeme: prvi dah maestrala od gradića Korčule. Gorko se uzbuđenje diže u meni. Spoznaja sve perfidnosti i odvratnosti »onih Crnih prijeko« ražarila se u meni.

Što radimo vjekovima ovdje na ovom kamenu, uz ovo more? Kupimo, prevrćemo šaku suhe zemlje, klešemo i kvasimo svojim znojem kamene hridi kroz dugi niz stoljeća ne otimajući tuđe. I, eto, jedva se izmijeniše dvije generacije, a onaj »kulturni« ološ s druge strane mora, kao strvinar za petama jačih zvijeri već po drugi put provaljuje na ove obale svojatajući ih u ime kulture, u ime kamena naših gradova, u ime kamena koji su naše ruke, naše znanje i naša svijest oblikovali i digli. »Roma doma» — hvastavo ispisaše na lice tog zida. Fašisti koji su bili i jesu neprijatelji samog talijanskog naroda.

U laganom pokretu mora pod vjetrom i šumom čempresa nad Vrnikom, u glasu dječaka koji je potrčao obalom, meni se sve neposrednije javljao onaj dan ranog proljeća — 27 ožujak 1943.

Gledam u lice velikom danu nadamnom i čini mi se da postaje krvav... Rezak rafal mitraljeza: četiri su druga pala i Ivan Lozica među njima. Sedam rana i krv na rodnom kamenu.

Tu krvavu moju sliku prekida buka djece koja se u trku i smijehu vraćaju iz starog kamenoloma.

Petar ŠEGEDIN

Dekadentstvo pod vidom borbe protiv malograđanskih ostataka

Boris ZIHERL

Ovaj članak Borisa Ziherla izišao je ovih dana u slovenačkom časopisu »Novi svet«. Objavljujemo ga ne samo kao kritiku na jednu slovenačku književnu pojavu, nego i kao značajan principijelan članak o jednoj književnoj pojavi. Članak je pisac redigovao za naš list.

★

U izdanju »Slovenskega knjižnega zavoda« izišla je pre kratkog vremena drama Vitomila Zupana »Stvar Jurija Trajbasa«.

Već spoljna oprema knjige, upotreba starih srednjevekovnih francuskih vinjeta za latinske drame, podela radnje na prolog i tri čina, od kojih je drugi izričito označen kao »međučin«, sve to pokazuje želju za nekom ekstravagantnošću, posebnošću.

Zupanova drama ustvari se prilično razlikuje od onoga što je od naše dramske književnosti objavljeno ili prikazano posle rata.

Uprkos svim, ponekad vrlo ozbiljnim idejnim i formalnim nedostacima, posleratna dramska dela Kranjca, Bora, Potrča i drugi treba gledati kao **pokušaje** da se stvori savremena slovenačka realistička drama. Zupanova drama znači oštro otstupanje od tog opšteg i u osnovi pozitivnog nastojanja.

»Stvar Jurija Trajbasa« trebalo bi da bude drama o ničeovskom »nadčoveku«, koji, odbacujući svaki ljudski moral, zločinom utire sebi put navише. Taj siže nije ni originalan ni nov, iako je danas življi i savremeniji no ikad. Na početku našeg stoleća obradio ga je u slovenačkoj literaturi Cankar, koji je u Kantoru, »kralju Betajnove«, uobličio prvobitnu kapitalističku akumulaciju u Sloveniji.

Slovenački pisac-realist, koji bi se u naše dane latio tog sižea postavio bi svakako svog junaka u tipične okolnosti slovenačkog predratnog i međuratnog života; u njemu bi pokušao da stvori tip pripadnika onog društvenog sloja koji u današnjoj stvarnosti nema više opravdanja za svoj opstanak i koji zbog toga hoće sebi da produži život pomoću najogavnijih zločina koje poznaje istorija.

Tako bi postupao pisac-realist. Ali Zupanova drama sve je pre nego realistička drama. Zupan odbacuje svaku logiku realnih istoriskih događaja.

U drami »Stvar Jurija Trajbasa« on beži od konkretne društvene stvarnosti u dekadentni kozmopolitizam, u fantastično iskonstruisanu prošlost.

Mesto i vreme događaja u Zupanovoj drami sasvim su neodređeni. Po svoj prilici radnja se događa negde u Sloveniji, a mogla bi da se odigrava i bilo gde, jer ničim nije vezana baš za slovenačku zemlju i ljude. Vremenski radnja trebalo bi da se odvija nekako po oslobođenju seljaka. Zupan je sam stvorio društvene okolnosti u kojima se radnja događa, jer se u njoj ni najmanje ne odražava konkretna slovenačka socijalno-ekonomska i politička stvarnost druge polovine 19 stoleća.

Kako je neživotan čitav okvir drame, tako su neživotna i lica koja se u njoj pojavljuju.

Glavno je lice Trajbas, beležnik i nadzornik Ostroškog zamka, koji iz pohlepe za bogatstvom i vlašću ubija vlasnika i snuje ubistvo vlasnikovog zakonitog naslednika.

Sasvim je jasno, da je Zupan s Trajbasom hteo da ostvari nekakvog svog Kantora. Ponegde on pokušava čak da pomalo podražava Cankara, na primer, u nekim Trajbasovim samoispovestima, u dijalozima između njega i njegove žene Kristine. Naročito bi Zupan hteo da kraj prvog čina napravi kao pandan kraju prvog čina »Kralja Betajnove«, tom najmanje realističnom delu inače veoma rerealistične Cankarove drame.

Međutim, dok je Cankarov Kantor uzet iz istinskog života, Trajbas je nerealna figura, koja u potpuno iskonstruisanim okolnostima razvija osobene poglede o poštenju i zločinu. »Izradio sam svoj pogled na svet, koji je pošteniji od pogleda na svet onih koji rade isto tako, ali ne iz ubeđenja, nego iz lopovluka« (str. 79). Svi prosečni ljudi, »okovani u štali sistema«, čine zločine iz lopovluka. Trajbas je »izišao iz sistema«, podigao se do saznanja o smislu i potrebi zločina; on je zločinac iz ubeđenja i zato je viši od drugih. »Radi onako kako ti nalaže korist! I ako iz straha ne učiniš tako — nisi pošten!« (str. 101). I taj »nadčovek«, oslobođen svih predrasuda, uzvišen nad svom prosečnošću života, veruje u aveti i drhti pred njima kao srednjevekovni vitezpljačkaš.

Trajbasova savest i stvarni osvetnik njegove žrtve isto je tako iskonstruisani degenerik Vilibald, tajanstveno i cinično »dete greha«, sin grofice i kmeta. Vilibald, koji dovodi radnju do raspleta, filozofira o besmislenosti svega bitisanja na svetu: »Ljudski ciljevi i ideali su mesec, koji se reflektuje u bari. Jedan pruža ruku za mesecom na nebu i nikad ga ne doseže, drugi za mesecom u bari. Taj ga dohvati kad se nosom zarije u blato« (str. 91).

Pored Trajbasa i Vilibalda javlja se u drami Vilijam Ratar, Trajbasova žrtva, famozni dobrotvor iz Amerike, koji s nagomilanim novcem kupuje »sav svoj rodni kraj« u nameri da ga da rođacima-seljacima u besplatan zakup; dalje, Simon Jalen, slikar, Ratarov nećak i zakoniti naslednik, bled frazer, sanjalo i larpurlartist, koji s Marcelom, Trajbasovom ćerkom, ispunjava nekoliko prizora najbanalnijim frazama iz sladunjavih ljubavnih romana, i, na kraju, Deževnik, pretstavnik seljaka, koji je tu zbog onoga »amen« na kraju drame.

Zupanova drama je istorija o glavoseči Trajbasu i o čudnovatim okolnostima, u kojima on vrši svoje zločine. Neki prizori, koji bi drami trebalo da dadu značaj proizvoda »socijalne« literature, na primer, nekoliko dijaloga između Trajbasa i seljaka, već pomenuta Deževnikova replika na Vilibaldove poslednje reči, nisu za čitavu radnju ni najmanje bitni. Drama se raspliće i najzad rasplete mimo seljaka i bez njih. Seljaci su samo »socijalna« fasada, koja treba da prikrije potpuno dekadentnu suštinu Zupanove drame.

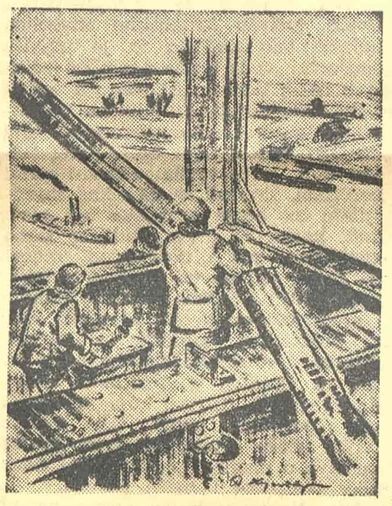

Montiranje mosta
Skica A. Hutera

O potpunoj autorovoj ravnodušnosti prema konkretnoj društvenoj stvarnosti najrečitije govori odnos između Trajbasa, kao grofovskog nadzornika, i seljaka, odnos koji je Zupan iskonstruisao u svojoj fantaziji. Uprkos oslobođenju seljaka Trajbas »vlada na Ostrozima u ime gospoštije, u ime boga i u ime reda« (str. 10), izdaje uredbe (str. 11), njegov nastojnik sa batinom ubire dažbine i vrši funkciju egzekutora (str. 27 i 111).

U Zupanovoj drami vrve jevtini rekviziti reakcionarne romantike 19 stoleća, kojima se tako rado obraćaju pretstavnici savremene buržoaske literature: tajanstveni zamak, kiša i oluja koja u mračnim noćima udara o zidove zamka, »u noćnim časovima plaše svet po salama i sede na kuli duhovi« (str. 96), lica koja se javljaju »zloslutno« i »muklo« urlaju (str. 150 i 151), avet u crnoj haljini i s drvenom nogom, ubistvo majke i rodoskrvnjenje, ubistvo s nožem u leđa, mrsko škripanje noža o kost, »sekirom po glavi, da mozak brizne naokolo« (str. 101 i 158) itd. itd.

Sva fantastična fabula isprepletena je besmislenim nazovi duhovitostima, koje bi trebalo da budu životna filozofija, i grubim, neslanim dosetkama, koje bi, po Zupanovom mišljenju morali da primimo kao »la moquerie fine«, kao »sitno šegačenje«.

Kažu da je Zupanova drama »Stvar Jurija Trajbasa« napisana još pre rata. To ustvari ništa ne menja. Ako je autor smatrao umesnim da tu dramu posle sedam-osam godina izda, onda to nije bilo nipošto slučajno i prema tome je treba i primiti kao da je napisana 1948 godine. Takva kakvu je dobio u ruke slovenački čitalac, znači skroz na skroz negativnu stavku u našoj posleratnoj literarnoj produkciji.

Ako se zaista radi o delu koje je bilo napisano još pred rat, onda neće biti suvišno, ako u vezi s njegovim ocenjivanjem izmerimo put koji je Zupan od tog vremena prešao.

Posle 1943 Zupan je stupio pred javnost s nekim, kako sam kaže, ad hoc napisanim jednočinkama iz partizanskog života, zatim s nekoliko novela, od kojih su najviše poznate »Andante patetiko — istorija o Panteru Dingu« i »Devojačke oči za Pavelića«, najzad sa komadom u tri čina »Rođenje u oluji«. Posle rata objavio je on u »Novom svetu« nekoliko kraćih crtica i sasvim dekadentnu pesmu »Proleće«, koja bi trebalo kao da je spevana »po indijskim motivima«.

Veličanstveni proces preporođaja slovenačkog čoveka u oslobodilačkom ratu nije u Zupanovom stvaranju u toku i posle rata našao nikakav ili pak vrlo bled odraz. Suprotno tome, Zupan je rat dohvatio pre svega s njegove destruktivne strane, kao sredstvo koje otkriva niske, po Zupanu čoveku imanentne nagone, koji razotkriva sve životinjsko u čoveku. Zupan ne traži tipičnog slovenačkog čoveka u tipičnim okolnostima Oslobodilačkog rata, nego sporedno, slučajno, nisko. On ne smatra za potrebno da se udubi u problematiku slovenačkih društvenih događaja poslednjih godina; zato se zadržava na letimičnim crticama, prenosi radnju u tuđinu, daje joj egzotičan prizvuk, zato mu je ostala sasvim tuđa posleratna državna i društvena izgradnja u Jugoslaviji. Pretežna većina njegovih junaka, to su individualisti, »nadljudi« i pustolovi. U tom pogledu sličan je on francuskim dekadentima, koji su se posle rata latili tema francuskog Pokreta otpora, recimo Rožeu Vajanu, Žan-Polu Sartru i drugima.

Uzmimo za primer novelu »Andante patetiko«, koja važi kao najbolja Zupanova novela. Anton Jerančič. »panter Dingo«, koji kao neizbežnu nužnost priznaje organizaciju i rukovodstvo, ali životinjsko u sebi svesno neće da im podredi, taj »panter Dingo« shvata partizanstvo ne toliko kao izraz borbene volje naroda, kao veliki čin jugoslovenskih prostih ljudi, nego u prvom redu kao nešto što je mogućno uvrstiti u dekadentsku kategoriju natprosečnog i čime se može p o z i r a t i pred prosečnošću celoga sveta, pred gospodinom Jakličem, koji pije pivo u Cimermanovoj krčmi, pred poštovanim engleskim i američkim misterima, pred gospodinom Van Kaidom iz Amsterdama, i njemu sličnom gospodom iz Pariza i Praga.

U noveli »Devojačke oči za Pavelića« partizani su slični razbojnicima, koji ne misle ni na šta drugo do na ono šta će naći u džepovima i u telećacima ubijenih neprijatelja. »Grozničava radoznalost prožima me uvek kada prevrćem džepove mrtvog neprijatelja... Želim naravno da psi imaju što više cigareta pri sebi, kakav upaljač, lulicu (s filtrom), a najviše mi je potreban češalj da bih očešljao mokru grivu u lepu frizuru, kao u gradu« (Slovenski zbornik 1945, str. 371).

U komadu u tri čina »Rođenje u oluji« pretstavnici Oslobodilačkog pokreta govore šupljim patosom ili, opet, banalno i sladunjavo, dok u prvi plan izbija psihologiziranje nadugo i naširoko gestapovskog sadiste Harca i plavogardiste Mirtiča. Čak i u priprostom izveštaju dobrodušnog Mihe o sastanku između Harca i Mirtiča neizbežne su tri strofe boemske kafanske pesme o besmislenosti života.

Novela »Atentat u sunčanom gradu Kareći« obična je paskvila o našoj Oslobodilačkoj borbi. Internirci u italijanskom koncentracionom logoru naslikani su u njoj kao krdo životinja, koje su svakog trenutka spremne da se međusobno izgrizu. U osnovi novele leži asocijalna filozofija Vilibalda: »U savezništvu se ni pseto ne oseća dobro. U slozi je snaga, kažu, pa se izgrizu međusobno za grošˮ (»Stvar Jurija Trajbasa«, str. 112). Oslobodilački rat služi noveli samo kao okvir za plitku avanturističku istoriju.

U Zupanovom stvaranju u toku i posle rata naći ćemo veoma malo što ne bi bilo u organskoj vezi sa »Stvari Jurija Trajbasa«.

Kao što smo ustanovili povodom »Stvari Jurija Trajbasa«, tako moramo i o pretežnom delu Zupanovih proizvoda u toku i posle rata reći da ih obeležavaju potpuna ravnodušnost prema konkretnoj problematici društvene stvarnosti, jake primese dekadentnog kozmopolitizma, **iskorištavanje okvira naprednog pokreta za literarno propovedanje individualizma i antihumanizma.**

Brigadirke Trebinjske brigade
Skica Ljubice Sokić

Dakle, zaista nije slučajno što je Zupan ipak odlučio da izda svoj predratni dramski proizvod.

Oslanjajući se na ovako problematičan književni kapital, Zupan se u maju 1947 pojavio pred slovenačkom publikom sa jako pretencioznim intervjuom u »Slovenskom poročevalcu«, koji je trebalo da bude uvod za njegovo književno veče.

Ta Zupanova »profession de foi«, izrazito je individualističko šepurenje (**»moje delo, moj jezik, moja metoda«**), odbrana najdekadentskijih elemenata u njegovom stvaranju, ispovest moralnog relativizma ili, bolje, nihilizma (vidi naročito prostačke rečenice, u kojima se govori o vrednosti etičkih i moralnih kategorija). Ništa ne može biti pogrešnije, nego u toj mešavini banalnih, netačnih i ukratko besmislenih izjava o literarnoj i opštedruštvenoj problematici videti izraz Zupanove »pripadnosti našemu svetu i borbenosti protiv malograđanske »ideologije« i njenih ostataka u našim ljudima« (vidi Pirjevčev članak »Beleške o našoj književnoj problematici« u »Ljudskoj pravici« od 28 maja 1947).

Zupan u svom intervjuu objavljuje rat pesimizmu, osećanju manje vrednosti, ograničenosti, istoriskom deliktu klerikalizma nad karakterom, sladunjavoj sentimentalnosti i svemu drugom što zaista jest ili što samo Zupan shvata kao malograđanski ostatak u našem društvenom životu. Svoje paskvile na partizanstvo i Narodnooslobodilačku borbu on piše „iz protesta" protiv sladunjavog „literarnog" opipavanja „belih kostiju iza spaljenih kuća". Uspeh njegova dela zavisi od „propasti bezbrojnih ustaljenih i posvećenih istina", kojima je on objavio rat.

Zupanova „borba" protiv malograđanštine nije borba protiv one pojave u društvenoj misaonosti koja je povezana s opstankom sitne buržoazije i koju je Lenjin u početku IV poglavlja svoga dela „Dečja bolest »levičarstva« u komunizmu« tako klasično analizirao, protiv malograđanštine kao izvora individualizma, nedisciplinovanosti, kolebanja između šuplje ultrarevolucionarnosti i fantastike, kao i servilnosti i apatije. Zupanova „borba" protiv malograđanštine dobro je poznata „borba" anarhistički nastrojenog intelektualca, koji je sam produkt malograđanštine, protiv svakog podređivanja određenim moralnim normama ponašanja, koje stvara svaka društvena klasa i bez kojih ni izgradnja socijalizma nije mogućna.

Prva borba, koju će Zupan morati da pobedonosno izvojuje, ako bude hteo da u slovenačkoj literaturi stvori nešto značajnije, jeste borba protiv malograđanštine u sebi samom, borba protiv vlastite individualističke pretencioznosti, protiv potcenjivanja ljudskog u čoveku, protiv omalovažavanja konkretne društvene stvarnosti i njenog proučavanja, protiv zjapeće praznine, koju u tom pogledu kod njega razotkriva baš njegov famozni intervju.

Bilo bi pogrešno, kad bi Zupanu osporili spisateljske sposobnosti. Obratno, sposobnosti za pisanje kod njega su čak dosta velike. Ali, ne radi se samo o sposobnostima. Radi se, pre svega, o tome kako će neko svoje sposobnosti upotrebiti, da li ih upotrebljava u pravcu moralnog jačanja oslobođenog naroda ili u pravcu njegovog moralnog rastakanja. Talent, sposobnosti — to nisu neizmenljive količine. Radi se o tome, da li se sposobnosti razvijaju s neprekidnim produbljivanjem znanja o problemima koji treba da budu predmet pisanja, ili pak bežanje od aktuelnih problema u plitku faktografičnost naturalista, u fantastiku i patologiju reducira sposobnosti na nulu.

Ne bismo mogli reći da je Zupan svojim dosadašnjim književnim radom mnogo doprineo pobedi nad osećanjem manje vrednosti, nad borniranošću, nad istoriskim deliktima klerikalizma itd. Naprotiv, od onog što je dosad napisao veći se deo kosi s istinskom borbom naše Partije, naših najboljih kulturnih radnika, našega naroda protiv ostataka ropske prošlosti, kosi se s nastojanjima većine naših pesnika, dramskih pisaca i književnika usmerenih ka realističkoj umetnosti graditelja socijalizma.

Omladinka iz Trinaeste dalmatinske brigade
Skica Ljubice Sokić

KNJIŽEVNA HRONIKA

Kratak osvrt na razvitak makedonske poezije

BLAŽE KONESKI

Kada je reč o makedonskoj poeziji, obično se javlja pretstava o trojici pesnika — Koči Racinu, Venku Markovskom i Koletu Nedelkovskom — koji su izdali zbirke pesama još pre rata i time počeli savremenu makedonsku književnost. Međutim, danas se kod nas javlja jedna nova generacija pesnika koja sve više dolazi do reči. Da se ne uzimaju u obzir njena postignuća, da se ne priznaju njeni rezultati u okviru makedonske književne stvarnosti već više nije mogućno.

Racin i Nedelkovski poginuli su u ratu. Jedino je Venko Markovski — od prve trojice — dočekao pojavu tih mlađih ljudi koji danas prave svoje prve korake na književnom popришту. Moglo se očekivati da će se nova generacija okupiti oko Markovskog i da će on, priznat već kao pesnik, jedini živi i najproduktivniji prethodnik, izvršiti na nju osnovni uticaj i dati ton daljem razvijanju makedonskog književnog života.

Kolikogod bio kratak razvojni put naše poezije, možemo ipak da ocrtamo neke njegove bitne karakteristike. I ne samo da možemo, nego moramo, nego je krajnje vreme za to — radi samog tog razvitka u budućnosti.

*

U svome početku — i kod Racina, i kod Markovskog, i kod Nedelkovskog — makedonska poezija bila je pod jakim uticajem narodne pesme. Ponekad je dolazilo skoro do podražavanja. Ritmika narodne poezije, njena izražajna sredstva, njeni motivi — sve je to široko iskorišćavano. U tome pogledu najdalje je otišao Venko Markovski, koji je, uostalom, najviše i napisao. Ovo obraćanje narodnoj pesmi bilo je sasvim prirodno i zakonito, ali je moralo imati i svojih granica. Došao je rat, okupacija, narodna borba protiv okupatora; došao je slobodni život makedonskog naroda, njegov ekonomski i kulturni polet, njegov svetao rad na izgradnji nove Jugoslavije — sve ono što makedonski narod nikad ranije, u svojoj istoriji, nije u takvoj meri i značaju doživeo. Eto na šta treba da se odazove naša tako mlada poezija. Sadržina ovog života ne može više da se obuhvati muzikom narodne pesme. Ako se ponavlja i suviše ono naše: tramtara-trara-tramtara, postaje dosadno i sputava slobodni polet misli i osećanja. Otuda neminovnost — da se izađe iz okvira narodne pesme, da joj se prilazi kritički, sa znanjem šta iz nje i kako iskoristiti, da se traži nov, lični izraz za ono što pesnik oseti u životu. Tako makedonska poezija ulazi u drugu etapu svoga razvitka, u kojoj se i danas nalazi.

Sam Venko Markovski, koji je najviše pesama i čitave poeme napisao u narodnom stihu, počeo je prvi odlučnije da traži i nove puteve. Time, u izgradnji makedonskog poetskog jezika, on stiče vidnu zaslugu. Ali Venko Markovski doživljuje, naročito posle oslobođenja, zastoj i čak opadanje u svojoj poeziji. Prve su njegove stvari bile dočekane s prekomernim pohvalama od kritike, a poslednje njegove stvari (»Klime«, Na pragot«, »Republika«, »Železnica«, »Tulana«) — ćutanjem. I jedno i drugo nije bilo dobro. Prekomerne pohvale pesniku osnovni su uzrok što se on zaustavio u razvitku pre nego što je ostvario sve svoje neosporne mogućnosti a dugo ćutanje naše kritike postalo je uzrokom što mu nisu na vreme ukazane slabosti, da bi se postarao da ih otkloni. Tek u decembarskom broju »Novog dena« (1947) Dimitar Mitrov zaustavio se detaljnije na tim slabostima — u vezi s tematikom iz narodnooslobodilačke borbe — na šablonu, idejnoj nejasnosti, prozaičnosti u poeziji V. Markovskog. Ali bi još neka osnovna pitanja trebalo pokrenuti. Na primer, onaj napor pesnika u romanu »Klime« da složi u stih osnovne stavove dijalektičkog materijalizma. Kada je reč o »skokovitom« razvitku prirode, to u romanu »Klime« zvuči ovako:

> Razvitokot strog e proces,
> složen, baven, svrzan, jako,
> koga trebe forma stara
> da promeni — pravi skok...

Da napiše jedan pesnik stihove kao što su ovi:

> Ej tuli sme nie na solnčevo vreme
> i orli sme nie so najveren let...
> («Tulana»)

t.j. da u prvom stihu kaže kako smo cigle (!) sunčanog vremena, a u drugom kako letimo — to je već znak ozbiljne krize i nedostatka samokritičkog osećanja. Naročito što ovakvi primeri nisu usamljeni.

Mi smo napomenuli da se moglo očekivati da će Markovski izvršiti blagotvoran uticaj na novu generaciju i da će njegov glas i dalje biti najsnažniji u našoj poeziji. Umesto toga, ovaj daroviti i zaslužni pesnik nazaduje. I ukoliko je on izvršio neki uticaj na mlađe, taj uticaj velikim svojim delom ne može se nazvati pozitivnim. Mladi treba baš da se oslobađaju od njega, da bi napredovali.

*

Još je sasvim kratak književni put nove makedonske pesničke generacije, Slavka Janevskog, Ace Šopova, Goga Ivanovskog, Laza Karovskog i dečjeg pesnika Vanča Nikoleskog. Svoje prve stvari oni su štampali tek posle oslobođenja. Za tako kratko vreme nije se ni moglo od njih očekivati da će izrasti u određene poetske individualnosti. Još se manje moglo to očekivati u makedonskim uslovima, u onoj zaostalosti nasleđenoj iz prošlosti, u vremenu kada se tek oformljuje i sam književni jezik. Da se izgradi pod tim uslovima pesnik, svakako je teško.

U tome je teškoća, a iz toga proizilazi jedna naročita opasnost, koja može kod pojedinaca da omete savladivanje te teškoće. Kada se književnost nalazi na svome početku, svaki prilog, pa i onaj najskromniji — dragocen je. Tu nema one mere koju u razvijenijim književnostima postavljaju najbolja dela. Stoga mladi književnik, naročito ako je kulturno nespreman, a ipak samouveren, može i da ne oseti koliko je uopšte teško stvarati poeziju. Malo spretnije rukovanje stihom može da mu probudi iluziju da je on već pesnik i da ga ništa više neće pomaći s mesta. Tako, inače talentovani mladi literat, može da popusti i da ostane na minimumu, verujući da daje maksimum. Da se ne bi dešavalo ovo, da bi se uklonila ta opasnost, potrebna je zaoštrenost kritike. Bilo bi vrlo pogrešno, nepedagoški, ako bi se smatralo, zbog toga što se književnost tek rađa, da je potrebno, zbog potstreka, veličati sve što se napiše, veličati više nego što samo delo zaslužuje. Naprotiv. Tamo gde ima životne snage, kao kod nas, trezvena i zaoštrena kritika, ona koja pokazuje šta je dobro, ali koja ne prelazi ni preko slabosti — vrlo je važan faktor za pravilan razvitak. Konkretno, makedonska kritika nema razloga da bude nestrpljiva što mladi još nisu oformljeni kao pesničke ličnosti, pa da ih sama proizvodi i tretira kao takve. Bitnije je ono drugo — da li ti mladi književnici imaju talenta, da li napreduju, da li će moći da savladaju slabosti na koje im se obraća pažnja.

Možemo slobodno reći da svi pesnici koje smo pomenuli i koje obuhvatamo nazivom nove generacije, imaju nesumnjivih uslova za razvitak, za savlađivanje onih objektivnih i subjektivnih teškoća koje im stoje na putu. Još više. **Oni** su ti koji danas nose razvitak makedonske poezije, u smislu njenog približavanja savremenoj stvarnosti i traženja ljudskog izraza za nju.

*

Da istaknemo najpre, sasvim ukratko, postignuće naših mladih pesnika. Pre svega pada u oči nešto dragoceno, što se oseća iz najboljih mesta u njihovoj poeziji — neposrednost.

> I posle! I posle — v poslednata večer...
> Jas nejkam da mislam što potamu
> stana!
> Sal pomnam — te izvi krvavata rana,
> proštalniot šepot ti zamrzna v usti,
> no gorea oči pod vegite gusti!
> So nivniot plamen i so kletva sveta
> na zaseda trgnav sred mojata četa.
> (Aco Šopov — »Oči«)

Ta neposrednost pretstavlja najbolje nastavljanje onog odnosa prema životu koji osećamo u narodnoj poeziji. Osim narodne pesme mi skoro i nemamo drugog pesničkog nasledstva — niti dobrog, da ga sledimo, niti lošeg, da se borimo protiv njega. Pa zato se kod nas uglavnom ne opaža ni onaj uticaj formalizma, ona težnja da se bude originalan samo preko reči, koja još uvek — kao zli preostatak — sputava neke mlade pesnike drugih naših naroda.

Nešto zdravo prelazi iz naše narodne u umetničku poeziju: neposredni odnos **prema životu, iskreno i prosto** izražavanje, istinitost u sadržini. Ali bi iz toga bilo naivno zaključivati da je naša mlada poezija izvan svake opasnosti od formalističkih zastranjivanja. Naprotiv, baš u ovom momentu, kada po neminovnosti ona napušta formu narodne pesme, i traži nove puteve izraza, kod nas mogu prodreti, ukoliko ne bi bilo budnosti, razni dekadentski uticaji sa strane.

Ponovićemo još jedanput da naši mladi pesnici postižu neposrednost u svome izrazu, ali zasada uglavnom fragmentarno. Njihovo stremljenje treba da se usmeri u tome pravcu: da se uklanjaju slabosti, a da jača taj neposredni stav poezije prema životu. Tako će se istinski oživotvoriti ono što je srž narodne poezije — i to neminovno u opreci sa čisto formalnim iskorišćavanjem nasledstva te poezije.

Ako govorimo ponaosob o mladim makedonskim pesnicima, onda moramo sa zadovoljstvom da konstatujemo njihov neosporni napredak od vremena kada su se javili sa prvim svojim pesmama — do danas. To je očevidno, na primer, kod Slavka Janevskog. Dok njegove prve stvari »Krvava niza« (1945) i »Pruga na mladosta« (1946) nose pečat početništva, danas Janevski postiže savršeniju formu, njegov je stih izgrađeniji, slike u konstruktivnijem odnosu prema osnovnoj ideji i celini pesme. Sve to osećamo, eto, u njegovoj »Svadbarskoj pesni«: mladić-borac očekuje dan pobede nad okupatorom i kao dan svoje svadbe.

> Ne me čekaj, zlato, ni mene ni svatoj,
> nema, dušo, svadba v porobena zem a,
> nema pesna tamu, majki kaj što plačat —

obraća se on svojoj devojci. Tek kada izgreje dan slobode, zanjihaće se i njihovo svadbeno kolo:

> **A ti spleti v kosi temjanki i šeboj,**
> **i nasmevni oko, vedro letno nebo,**
> **i razigraj snaga vo večerta blaga,**
> **i naniži gerdan pod grloto belo,**
> **i povedi oro, tanka moja elo,**
> **ke zapiskat gajdi, ke zagrmat puški**
> **a svadba ke slavi seto naše selo.**

U izvesnim svojim pesmama Aco Šopov — čini nam se — najviše se približio istinski životnoj sadržini. Pesme »Ljubov« i »Oči« — ovde u prvom redu mislimo na njih — nisu oslobođene slabosti u izrazu, ali zahvataju iz života. Utoliko je to važnije za Šopova, što je on pretrpeo najjači uticaj Venka Markovskog. U ovim, kao i u nekim drugim pesmama, Šopov dolazi do svog akcenta. Ali moramo da ukažemo na jednu stvar koja donekle zabrinjuje u odnosu na njegov razvitak: baš od tog vremena kada postiže lični akcenat, Šopov se vrlo retko javlja.

Gogo Ivanovski izdao je dve zbirke: »Za novata prolet« (1946) i »Stihovi« (1948). Njega odlikuje to što on zna da nađe lirski doživljaj u onome što je na oko sitno i svakodnevno. Ovde bismo da citiramo njegovu pesmu »Na Racina«. To je odziv na poznatu Racinovu pesmu »Lenka«, u kojoj je opevana mukotrpna sudbina monopoljskih radnika u staroj Jugoslaviji. Danas u liku Lenke pesnik Ivanovski vidi lik slobodne radnice-udarnice, koja nalazi sreću u novome radu:

> Na utrina denes jas v monopol bev:
> radosna pesna me srete na vrata,
> i tvojata Lenka so bezgrižen smev
> tutun ja vidov kaj kalapi zlaten.
> — — — — — — — —
> Se zbori za nea i nejniot trud:
> v rabota bila i primer i lika,
> vo monopol ramen i nemalo drug,
> vesnici v gradot ja vadát na slika.

Primetni razvitak beleži i najmlađi među makedonskim pesnicima — Lazo Karovski. Dinamičnost i poletnost karakteristika su njegovog stiha, koje u poslednjim njegovim pesmama (»Pohod«), dobijaju sve jasniji izraz. Živo osećanje izbija iz ovih stihova:

> Ej, što e mila proleta
> so toa pole široko,
> so sino nebo visoko,
> so žitata oroseni,
> so travite nekoseni...
> — — — — — — — —
> A ušto pojke mili se:
> na srnata — planinata,
> na pticata — širinata,
> na majkata — porodata,
> na čovekot — slobodata.

KROZ ČASOPISE I LISTOVE

Aprilski broj „Letopisa Matice srpske"

Najnoviji broj »Letopisa Matice srpske« donekle je življi i raznovrsniji od nekoliko ranijih brojeva, naročito u beletrističkim prilozima. Od svih naših časopisa »Letopis Matice srpske« ulaže najviše truda da ostvari saradnju književnika iz drugih republika. Nedavno je časopis posvetio broj proslavi godišnjice Otona Župančića, a u ovom, aprilskom broju zastupljeni su svojim prilozima književnici iz svih naših republika (sem Makedonije), i bugarski pisac Ljudmil Stojanov. Pored ostalog, objavljen je i odlomak »U šumama oko Kladnja«, iz druge knjige »Zapisa iz Oslobodilačkog rata« od Rodoljuba Čolakovića. Među pesmama štampanim u ovom broju ima nekoliko neveštih i pesnički još nezrelih radova nekolicine sasvim mladih pesnika-početnika.

U rubrici prikaza knjiga, Đuza Radović dao je osvrt na novi roman Hamze Huma »Adem Čabrić«. Trudeći se da obrazloži svoju nepovoljnu ocenu ovog romana, koji doista zaslužuje oštru kritiku, pisac osvrta usvojio je način prikazivanja u osnovi tuđ ciljevima i metodu savremene kritike. On piše kritiku nekim ležernim, kozerskim tonom, sasvim neprikladnim za ovu vrstu književnog posla, s pretenzijama na duhovitost tamo gde za njom nema potrebe, svodeći svoj prikaz dobrim delom na ironično prepričavanje i parafraziranje romana (»Čitaocu ne ostaje ništa drugo nego da... I pošto je upamtio, čitalac za trenutak pribira sve svoje znanje iz istorije... Čitalac, silno zainteresovan, nastavlja da čita roman... Upamtite, to nije Safija, jer pisac voli da, radi izoštravanja pamćenja svojih čitalaca...« itd.). Neki nonšalantan, pokroviteljskofamilijaran stav kritičara prema piscu izražava se u pojedinim Radovićevim mišljenjima, koja više liče na aluzije (»Mi ne zameramo piscu za njegove simpatije (ma da se u izvesnim slučajevima i to mora raditi), niti tražimo da on ne voli ono što mi ne volimo. Ima pisaca.... čije su simpatije bile na drugoj strani... Pisac ovih redaka ne poznaje izbliže život Hamze Huma...«). Naš čitalac, koji od kritičara, danas više nego ikad ranije, očekuje ozbiljan, odgovoran i nedvosmislen sud o svakoj knjizi, može se samo naći u zabuni ili čudu pred ovakvom vrstom kritike, koja pretenduje da bude primer slobodnog, esejističkog načina pisanja, a ustvari se svodi na samozadovoljnu egzibiciju rečima. Takva vrsta kritike, koju još uvek ponekad sretamo i u drugim časopisima, neprihvatljiva je, naročito kada se radi o knjigama koje, kao »Adem Čabrić«, zahtevaju odlučnu i oštru kritiku, principijelan i argumentisan sud.

Z. M.

Nastava na mađarskom jeziku u Vojvodini

Aprilski broj časopisa Mađara u Jugoslaviji »HID« donosi članak Lasla Kevago o problemima mađarske nastave u Vojvodini.

U samoj Vojvodini (i u Međumurju postoje škole s nastavom na mađarskom jeziku) ima 635 osnovnih škola sa mađarskim nastavnim jezikom. Preko 30.700 učenika pohađa ove škole, a nastavu vrši 519 učitelja, od kojih 315 raspolaže stručnom spremom, a 204 su takozvani pomoćni učitelji. U staroj Jugoslaviji beogradsku mađarsku učiteljsku školu završilo je svega njih trinaest. Od oslobođenja do danas oko 160 mađarskih učitelja osposobljeno je, a nastava na mađarskom jeziku pada skoro isključivo na njih.

Osim osnovnih škola postoje 22 progimnazije, koje pohađaju 3.089 učenika Mađara, a tri potpune i 20 nepotpunih gimnazija pohađaju 7.724 učenika. U Visoku pedagošku školu upisano je svega 36 učenika Mađara, što je nedovoljno. Potrebno bi bilo da se mađarska omladina Jugoslavije u većem broju javlja na Visoku školu.

U svom referatu Kevago ističe i nedostatke materijalne prirode (školske knjige, instrumenti, školske zgrade), ali, istovremeno, ukazuje na činjenicu da još nikada dosad — ni u staroj Jugoslaviji, ni u bivšoj Mađarskoj, a još manje za vreme okupacije — nije bilo u Vojvodini takve masovne nastave na mađarskom jeziku.

U svom književnom prilogu časopis donosi pesme Jura Kaštelana, Konstantina Beljmonta, fragmenat iz reportaže Oskara Daviča »S Markosovim partizanima« i napise mađarskih književnika Vojvodine.

U kritičkom delu naročitu pažnju zaslužuje prikaz novog književnog leksikona, koji je nedavno izišao u Budimpešti. »HID« oštro i strogo osuđuje sastavljače leksikona, koji su se služili starim, nepouzdanim podacima. S potpunim nepoznavanjem govori se o jugoslovenskoj književnosti, pa i o mađarskim književnicima Jugoslavije. Od jugoslovenskih pisaca pominju se u leksikonu samo isključivo reakcionarni, profašistički pa i fašistički književnici, a nema ni pomena o Milanu Bogdanoviću, Radovanu Zogoviću, Čedomiru Minderoviću, Desanki Maksimović, Jovanu Popoviću, Oskaru Daviču, Joži Horvatu, Ivu Ćaće i drugima. Od Čehoslovaka zaboravljen je Ivan Olbraht, od Rumuna Mihail Io, a od Mađara Tančič Mihalj, prvi mađarski socijalistički pisac.

Oštru kritiku »HID«-a delom je preneo pešťanski list »Szabad Nép«, a i sam izdavač leksikona priznao je da je kritika »HID«-a stroga i oštra, poučna i bezuslovno pravedna.« **L. G.**

Skica
Rad Lj. Ivanovića

Beč i „Rusko pitanje"

Nedavno je Republika Austrija pustila u promet nov kovani novac od jednog šilinga, koji, sam po sebi, nije mogao da napravi najbolji utisak na građane, koji su morali za novi kovani novac da daju u zamenu po tri stara papirna šilinga.

Pored ove činjenice, pažnju austriske javnosti pobudio je i lik na novokovanom novcu. Anonimni medaljer, kome je bečka vlada poverila ovaj posao, izabrao je za model čoveka na novcu, poznati lik »Sejača«, rad austriskog slikara Albina Eger-Linca, koji je bezbroj puta reprodukovan u nemačkim ilustracijama, kao primer dobre, a istovremeno tragične stare seljačke idile. Po oranici stupa seljak sa semenjem u pregači i širokom kretnjom blagosiljanja seje plemenito zrno u zemlju. Odmah za njim, korak za korakom, stupa đavo u liku golog, krepkog, žilavog džina s jedva primetnim rogovima na čelu i snažnim pokretom seje za njim kukolj. Nepoznati medaljer setio se tog »Sejača« i došao na ideju, koja će se besumnje svim dobrim poznavaocima numizmatike učiniti neobična: za simboličan lik na novom austriskom šilingu nije uzeo seljaka, koji baca žito u oranicu, nego lik đavola koji seje kukolj. Ljudi dobre volje u Austriji, dali su odmah ovom novom kovanom novcu ime: đavolov šiling. I kako taj novi šiling nije doneo zadovoljstva već ni u pogledu zamene, tako mu se ni za budućnost ne proriče bolja sudbina.

Ta đavolja spodoba na novom austriskom kovanom novcu nesumnjivo je svesna ili nesvesna podvala. U oba slučaja je karakteristična za idejne i društvene tendencije koje se u savremenom austriskom kulturnom životu bore međusobno.

Da se ta borba vodi na područjima kulturnog i društvenog života svedoči nam i primer nedavnog slučaja sa prikazivanjem »Ruskog pitanja« Konstantina Simonova, kao i veliki uspeh koji je postigla u Beču ova sovjetska satira na savremene američke prilike. Poznato je da su američke okupacione vlasti u Nemačkoj uložile u svoje vreme, protest kod sovjetskog visokog komesara protiv prikazivanja »Ruskog pitanja« u Berlinu. Taj protest je verovatno bio dovoljan potstrek bečkom magistratu, gde pored Dolfusovog i Šušnigovog još uvek ima dosta i hitlerovskog duha, da i sam odlučno istupi.

Direktor bečkog Folksteatra Ginter Henel, koji važi kao najnapredniji, idejno najdalekovidniji režiser današnje Austrije, došao je na hrabru ideju, da u pozorištu, koje je vlasništvo Gradske opštine, prikaže satiru Konstatina Simonova. Ali iz te ideje rodila se »afera«, koja je uzbudila sve kulturne krugove Beča. Direktor Henel dobio je odmah otkaz i s njim se i ceo ansambl našao, takoreći preko noći, na ulici. Ali Ginter Henel nije kapitulirao: bio je na ulici ali je nastavio da prikazuje »Rusko pitanje«. Sastavio je nov ansambl od glumaca iz bečkih pozorišta, prostudirao iznova komediju, pa sada daje pretstave u dvorani bečke Skale. I kako javlja bečka kritika, «Rusko pitanje« doživelo je veliki uspeh. Zaslugu za to, pored režije, imaju najvećim delom glumci, među kojima najpoznatiji dramski umetnici bečkih pozorišta s Karlom Parilom (Smit) i Volfangom Hajncom (Morfi) na čelu. Slobodoljubivi kulturni radnici slavili su pobedu nad starom austriskom ograničenošću i novim profašističkim strujanjima.

Zanimljivo je napomenuti da su austriske vlasti — u doba kada je Ginter Henel, izbačen iz jednog pozorišta, tražio zgradu u kojoj bi mogao da prikaže »Rusko pitanje«, — pustile na slobodu, iz »zdravstvenih razloga« bivšeg nacističkog upravnika Burgteatra dr Mirka Jelušića.

L. MRZEL

Slovenačko pozorište u Trstu

Slovenačko pozorište u Trstu razvilo se iz Dramskog društva, koje je, osnovano 1860, priređivalo pozorišne pretstave u različitim dvoranama, pa i u tršćanskim pozorištima »Teatro Feniće« i »Teatro Karlo Goldoni«.

S razvitkom Trsta u drugoj polovini prošloga stoleća, kulturni život slovenačkog stanovništva u gradu toliko je postao intenzivan da se ukazala potreba za podizanjem stalne pozorišne zgrade. I tako je u reprezentativnom Narodnom domu slovenački teatar dobio godine 1904 svoju stalnu dvoranu. Pored savremenih dela prikazivani su tu, pored modernih, klasični komadi, u kojima su, s vremena na vreme, gostovali najbolji jugoslovenski glumci: Fijan, Ružička-Stroci, Borštnik. Pred Prvi svetski rat, u sezoni 1912—1913, Slovenačko pozorište u Trstu prikazalo je dvadeset drama i komedija.

Neposredno posle Prvog svetskog rata, godine 1919, pozorište je potpuno obnovljeno, ali već 1920 fašisti su zapalili Narodni dom i time onemogućili svaku pozorišnu aktivnost Slovenaca u centru grada. U toku narednih godina fašisti su nasilno prisvojili i sve ostale dvorane, vlasništvo Slovenaca, koje su bile pogodne za pozorišne pretstave. Postepeno, fašizmu je pošlo za rukom da onemogući na tršćanskoj teritoriji svaku javnu kulturnu manifestaciju Slovenaca.

Kada je naša vojska godine 1945 oslobodila Trst, pozorište je odmah bilo obnovljeno. Vratili su se prognani glumci, rođeni na Slovenačkom Primorju, i otpočeli rad iznova, među njima: Valo Bratina, Milan Košić, Just Košuta, Rado Nakrst, Angela Rakarjeva, Modest Sancin, Ema Starec, pod rukovodstvom Ferda Delaka.

Posle sloma fašizma, koji je četvrt stoleća uništavao Slovenačko Primorje ognjem i mačem, moglo se očekivati da će angloamerička okupaciona vlast u Trstu pokušati da ispravi nepravde koje je prouzrokovao fašistički teror. Moglo se očekivati da će se u skladu sa principima Atlantske povelje, omogućiti Slovencima kulturni život i poštovati osnovna čovečanska prava naroda koji je sebi izvojevao slobodu.

Međutim, iako u Trstu ima više pozorišnih zgrada, među njima gradsko pozorište »Teatro Verdi«, na desetine velikih bioskopskih dvorana, nijednu od tih sala Slovenci nisu mogli da dobiju za svoje pozorište. U razdoblju od 27 septembra do 16 novembra 1945 rukovodstvo pozorišta bilo je trideset puta kod angloameričke uprave sa molbom da mu se, umesto spaljenog Narodnog doma, odredi neka pogodna dvorana za pozorišne pretstave. Tek na intervenciju nekolicine engleskih parlamentaraca, koji su u to vreme posetili Trst, omogućeno je pozorištu da tri puta priredi pretstave u »Teatru Feniće«, u zgradi, koja se, inače, upotrebljava za bioskopske pretstave i bokserske mečeve.

I docnije rukovodstvo pozorišta nebrojeno puta ponovilo je zahtev za dodeljivanje jedne od prikladnih zgrada, od kojih je izvestan broj i danas vlasništvo bivših fašističkih ustanova, ali je sve bilo uzalud.

Pa ipak, uprkos svemu tome, Slovenačko pozorište u Trstu živi i radi već treću godinu. Prikazuje ono svoje pretstave po malim dvoranama, ali po čitavoj teritoriji Trsta. Njegov repertoar je na visini. Dosada je ono prikazalo Cankarova dela »Slugu Jerneja« i »Kralja na Betajnovi«, Nušićevog »Pokojnika«, Goldonijeve »Ribarske svađe«, Šoa, O'Nila, Konstantina Simonova, a sada priprema komade Fadejeva, Molijera, Šekspira.

J. PAHOR

„Ne natrag ka 1938, već napred ka socijalizmu"

piše Zdenjek Nejedli u časopisu »Var«

U redakciji dr Zdenjeka Nejedlia počeo je ponovo da izlazi časopis za kulturna pitanja »Var«, koji je pod istim urednikom izlazio od 1922 do 1930 godine. U to vreme, »Var« je igrao značajnu ulogu u kulturnom i političkom životu Čehoslovačke. U »Varu« — na kome su saradivali mnogi napredni kulturni radnici, a između ostalih pesnik Jirži Volker i Julius Fučik — raspravljani su svi aktuelni politički i kulturni problemi. »Var« je upoznavao čehoslovačku javnost sa savremenom stvarnošću Sovjetskog Saveza i tekovinama Velike oktobarske revolucije i borio se od svog osnivanja za priznanje de jure mlade sovjetske države. Za sve vreme svoga izlaženja, »Var« je dosledno zastupao princip demokratizacije kulture.

U prvom broju obnovljenog časopisa, Zdenjek Nejedli ističe zadatke koje »Var« sebi postavlja. »Radi se o tome — piše Zdenjek Nejedli — kakva treba da bude naša kultura i kakvim putevima treba ići u njenom stvaranju. Sa idejom nove narodne i nacionalne kulture počeli smo nov život u našoj Republici odmah posle oslobođenja. U program izgradnje naše nacionalne kulture u narodno-demokratskom duhu uneli smo isti zahtev kao i u ekonomski i politički program: ne natrag ka 1938, već napred ka socijalizmu.

Međutim, u ostvarenju ovog programa jako smo zaostali iza programa ekonomskog i političkog. Osim usamljenih izuzetaka mi nismo ni počeli da ostvarujemo program nove kulture u novoj republici. Velika većina i takozvanih levih umetnika vratila se ka 1938 i nastavila svoj rad kao da uopšte nije bilo velikog preobražaja izazvanog Drugim svetskim ratom. A oni koji su težili da stvaraju novo, lutali su i lutaju, jer nemaju programa i, prema tome ni čvrstog tla pod nogama«.

»Narod — piše dalje Zdenjek Nejedli — neće više da stoji ispred hrama u kome sveštenici prinose kulturne žrtve samo šačici izabranih. Neće ni da ga opijaju da ne bi čuo i video. Ali i umetnici, naučnici i drugi kulturni radnici neće više da rade samo za uski krug pojedinaca. Oni hoće da govore narodu onako kao što su to uvek hteli i govorili najveći umetnici, najveći naučnici, najveći majstori kulture. To je moguće samo onda, ako je kultura koju stvaraju — životvorna. A to je ono što danas nazivamo realizmom. Realizam nikako ne isključuje maštu. Kako su divno realističke naše narodne priče, iako su pune čuda i bajnih ličnosti! Realizam treba shvatiti ne kao jednostrani umetnički pravac, već kao imperativ pravog stvaranja u svemu i svuda, kao uslov zdravog kulturnog života uopšte.

Doprineti tome, pokazivati put teoriskim raspravama i konkretnim analizama dela — to je glavni zadatak ovog časopisa. Hoćemo da u našem socijalističkom društvu i socijalističkoj kulturi ne lutamo, nego da idemo napred jasno ocrtanim putem koji nam pokazuju zakoni i razvoj stvaranja, putem kojim idemo u svim drugim granama naučnog socijalizma«.

BIBLIOGRAFIJA

Miroslav Krleža: **Hrvatski bog Mars.** Zbirka poznatih Krležinih novela, koje su do sad doživele niz izdanja. Na kraju knjige objavljen je »Tumač domobranskih i stranih riječi i pojmova«. »Savremeni jugoslovenski pisci«, izdanje »Prosvete«. Beograd, 1948. Cena Din. 96.—

Stjepan Mitrov Ljubiša: **Pripovijesti crnogorske i primorske.** U ovim pripovetkama, koje obuhvataju period od XV do početka XIX veka, iznesena su moralno zdrava i duboko narodna shvatanja seoskog kolektiva u crnogorskim plemenima i ukazano na svu raznolikost i bogatstvo folkorne književnosti i narodnog jezika. Predgovor Vida Latkovića. »Jugoslovenski stariji pisci«, izdanje »Prosvete«, Beograd. Cena Din. 49.—

Josip Draženović: **Djela.** Treća sveska sabranih dela hrvatskog realiste s kraja XIX veka. »Hrvatski pisci«, izdanje »Nakladnog zavoda Hrvatske«, Zagreb, 1948. Cena Din. 130.—

E. M. Forster: **Jedno putovanje u Indiju.** Roman o teškoj stvarnosti Indije pod britanskom dominacijom. »Savremena zapadna književnost«; izdanje Prosvete, Beograd, 1947. Cena Din. 64.

Mile Joka: **Radnička klasa Francuske u odbrani republike.** »Sindikalna biblioteka«, izdanje Sindikalnog izdavačko-štamparskog preduzeća »Rad«, Beograd, 1948. Cena Din. 4.—

KROZ STRANE KNJIGE I LISTOVE

DVIJE KNJIGE O JUGOSLAVIJI

»Prua« i »Četiri nedjelje u Jugoslaviji«

Međunarodni sportski dan u Zenici
Crtež Ronalda Searlea

U izdanju Britansko-jugoslovenskog društva u Londonu izišla je nedavno iz štampe knjiga »Pruga« (The Railway) koju su priredili članovi Britanske brigade, učesnici u izgradnji Omladinske pruge Šamac—Sarajevo. Ova knjiga značajna je po svom iskrenom i poštenom stavu prema novoj Jugoslaviji, po trudu da se naša zemlja objektivno prikaže engleskim čitaocima, kao i po tome što pretstavlja jednu od rijetkih svijetlih pojava u moru laži i kleveta koje o našoj zemlji i zemljama narodne demokracije širi jedan dio zapadne štampe.

Pored komandanta Britanske brigade na Pruzi, E. Tompsona, koji je napisao glavni članak, na knjizi su sarađivali još neki članovi Štaba brigade, kao i neki od britanskih intelektualaca i umjetnika koji su, zajedno s brigadom, posjetili Prugu. Sva njihova svjedočanstva pretstavljaju tople izraze divljenja prema našoj junačkoj omladini, njenoj požrtvovanosti u izgradnji novog života u našoj zemlji, njenoj visokoj patriotskoj svijesti koja se na Pruzi kalila, njenom duhu bratstva i jedinstva koje obuhvata sve naše narode, ali koje se širi i na sve istinski demokratske ljude u svijetu, kome god narodu pripadali.

Naši britanski prijatelji gledali su da, pored prikaza materijalnih rezultata izgradnje Pruge i prikaza rada i života, pokažu britanskim čitaocima naročito ono novo što ih je najviše oduševilo svuda u našoj zemlji: jedinstvo naših naroda, iskovano u teškoj Oslobodilačkoj borbi; njihovu nesalomljivu volju i samopožrtvovani trud da izgrade sebi novi, bolji život; svijest koja je ostvarila masovni radni heroizam. Trudeći se da učine shvatljivim za svoje zemljake taj novi duh, kojim su i sami bili ne samo zadivljeni, već i obuhvaćeni radeći na Pruzi, oni na više mjesta u knjizi polemišu s lažima zapadne štampe i predrasudama svojih zemljaka. Oni sa prezrenjem odbijaju laži strane štampe o »internacionalnim brigadama za Grčku«, o »prisilnom radu« na Pruzi itd. Knjiga, koja uglavnom na reporterski način, iako veoma toplo, izlaže stvari, pretvara se na mahove u plameni plaidoyer za stvar naše omladine i naših naroda.

Dva članka u knjizi posvećena su grčkoj omladini na Pruzi i životu grčkih izbjeglica u Buljkesu, kome su članovi britanske brigade učinili posjetu. Sa oduševljenjem govore engleski brigadiri o prijateljstvu koje se razvilo na Pruzi između njih i grčke brigade »Georgi Siandos«. Engleski omladinci obećavaju svojim grčkim prijateljima da će braniti njihovu pravednu stvar pred engleskim narodom.

U Buljkesu, oni su bili zadivljeni sretnim i mirnim životom izbjeglica, njihovom kulturnom aktivnošću i ekonomskim rezultatima. Na jednom mjestu oni kažu:

»Vidjeli smo, kao kroz pavedrinu u oblacima, onakvu Grčku kakva će sigurno izrasti kada mjesto prijatelja Njemačke, koji su danas prijatelji Britanije i Amerike, dođu na vlast pretstavnici ovih ljudi i žena iz Buljkesa i još sedam miliona takvih ljudi u Grčkoj.«

Završavajući knjigu britanski omladinci potvrđuju još jednom svoje visoko mišljenje o radnom herojstvu naše omladine, i izražavaju svoj ponos što su sudjelovali u tom velikom djelu. Dalje oni kažu:

»... neki misle da nije trebalo da odemo na rad u drugu zemlju u vrijeme naše vlastite krize. Mi vjerujemo da je međunarodno prijateljstvo u ne manje kritičnom stanju nego naša ekonomija i da je ono ne manje stvar od životnog interesa za naš narod. Vjerujemo da bi Jugoslaveni, kad bi sličan projekt bio organizovan u našoj zemlji, rado oduzeli vremena od svoje vlastite obnove da pomognu nama. Još više — mi držimo da smo se vratili nadahnuti većom voljom i sa jasnijom idejom o tome kako treba rješavati naše probleme. Jugosloveni, sa zdravstalom i ratom poljuljanom ekonomijom, sigurni su u budućnost. Na našem povratku vidimo međutim kako se naša zemlja, sa svojom velikom industrijom i tehnički obrazovanim narodom, ponižava pred Amerikom i sumlja čak i u to da može preživjeti.«

I ove riječi, i čitava knjiga, svjedoče još jednom o tome koliko je dubok trag ostavila Pruga u dušama njenih graditelja iz stranih zemalja, koliko su novih i značajnih iskustava oni ponijeli sa nje u svoje zemlje.

Knjiga britanskih omladinaca o našoj Pruzi ozbiljan je doprinos širenju istine o našoj zemlji i daljem učvršćenju međunarodnog jedinstva demokratske omladine i svih naprednih snaga koje se bore za mir i demokraciju u čitavom svijetu.

II

Engleski novinar Džorž Bilenkin boravio je u Jugoslaviji mjesec dana, tokom oktobra 1946, za vrijeme procesa Stepincu i drugim ustaškim zločincima. On je posjetio maršala Tita, bio na procesu izdajnicima, obišao razne krajeve naše zemlje. O svom boravku napisao je knjigu koja je pod naslovom »Četiri nedjelje u Jugoslaviji« izišla u Londonu prošle godine. Knjiga je ilustrovana snimcima naših krajeva i portretima naših rukovodilaca.

Napisana u obliku dnevnika, ona obiluje i beznačajnim pojedinostima. Ipak, pisac pokazuje simpatiju prema herojskoj borbi naših naroda i njihovom poslijeratnom radu. Pošto je posjetio mjesta ustaških zvjerstava i prisustvovao Stepinčevom suđenju, on se na više mjesta u knjizi zalaže za kažnjavanje svih ratnih zločinaca, za koje je vlada njegove zemlje pokazala tako malo volje da ih preda našim narodnim vlastima. Sem toga, pisac ustaje i protiv engleskih »umjerenjaka« koji žele da spasu i da sačuvaju nacističke krvoloke. On sa negodovanjem govori o zadržavanju naših brodova od strane Amerikanaca u Austriji i o stalnom miješanju američkih i engleskih pretstavnika u unutrašnje poslove naše zemlje. Piščev stav može postati jasan iz ovog odlomka:

»Zašto je potrebno, pitao sam se, da vršimo pritisak na ovaj narod, da mu kazujemo šta radi pravo a šta ne, kad ima toliko stvari koje treba da uradimo pred našim vlastitim vratima? Mislim, na primjer, na strašne uslove stanovanja i rada na Jamaici i Trinidadu, na nedostatak bolnica u Malaji i Istočnoj Africi, na očajnu oskudicu stanova u Glazgovu, na strahovite zdravstvene uslove u najvećem dijelu zapadnog kraja Engleske... na siromaštvo »domova« u Lankeširu i oko rudnika? Zašto ne bismo mogli uputiti takozvane eksperte da se brinu o svojim poslovima i da ostave Jugoslovene da rade svoje kako najbolje mogu, ne vrijeđajući svaki čas njihovu slobodu?«

Iako se pisac ne uzdiže iznad površnog posmatranja naših prilika, njegove primjedbe svjedoče o iskrenom demokratskom iako nedovoljno prečišćenom stavu prema našoj novoj stvarnosti. Pisac se naročito oduševljava našim ljudima sa kojima je dolazio u dodir, njihovim visokim sposobnostima, njihovom upornošću u radu, nepobjedivom voljom za život. To on ističe i u posveti knjige koja je upućena »mojim prijateljima u Jugoslaviji seljacima, piscima, nosačima, profesorima, ministrima...«

Na posljednjim stranicama knjige pisac govori o svojoj posjeti Trstu i Italiji, i iznosi razgovore sa tamošnjim savezničkim komandantima, ne dajući o tome mnogo komentara. Karakterističan je ipak njegov susret na jugoslovensko-tršćanskoj granici, sa engleskim vojnikom koji mu kazuje svoja mišljenja »o Jugoslaviji«. Taj razgovor jasno svjedoči o strahovitom radu reakcionarnih britanskih oficira u Trstu koji se trude da razviju kod vojnika lažne pretstave i mržnju prema Jugoslaviji i prema svemu što je napredno.

Uza sve nedostatke, ova knjiga može korisno da posluži čitaocima zapadnih zemalja, pomažući da se kod njih razbiju pogrešne pretstave o našoj zemlji koje im nameće reakcionarna štampa.

D. P.

Na gradnji
Tempera Vilka Šeferova

Najboljim svojim delima mladi makedonski pesnici mogu već da se postave uz Racina i Venka Markovskog. Već ta činjenica nameće nam dužnost da upozorimo na neke osnovne slabosti koje mladi makedonski pesnici moraju da savladaju da bi napredovali.

Pre svega, treba odbaciti daleko pomisao da su mladi, onim što su dosada stvorili, već široko prokrčili sebi put sebi u književnost. Dosta se postiglo, ali još više ostaje da se postigne do one zrelosti pesnika koji ima šta da saopšti značajnog.

Dve osnovne slabosti imaju se savladati — nedovoljna ideološka izgrađenost i nedovoljna književna kultura. U »Pesmi o suncu« od Goga Ivanovskog osnovna ideja je izražena evo u ovim stihovima:

Minutite koga nastanaa teški
i trgnaa ordi so železen marš,
ne plisna vo lice so zracite ženski,
i sloboda što e ne nauči nas.

Ne nauči, Sonce, da ljubime denot
i mrazime tie što posevat mrak —
ne nauči kako da stasame bregot,
kaj najblisku greeš so svetliot zrak.

Iz ovoga, ništa manje, izlazi da je sunce bilo glavni faktor u osvešćivanju naroda i u njegovoj borbi protiv onih »što posevat mrak«. Razume se, jedan ovakav primer govori o neizgrađenoj misli, o nedovoljnom ideološkom obrazovanju pesnika. A ovakvih primera može se naći i više i kod drugih naših pesnika. Neke od njih je naša kritika pravilno uočila kod L. Karovskog (pesma »Putokaz«).

Iz nedostatka književne kulture proizilazi kod mladih makedonskih pesnika nesigurnost književnog kriterijuma i nedovoljno poznavanje tehnike stiha. Mogu se naći za ovo primeri koji govore o početništvu i u isto vreme o nekritičnosti prema onome što se jednom napisalo. Pesma »Pismo« od Slavka Janevskog počinje ovim stihovima:

Koga stasa v svetot na oblaci beli
ko put mlečno utro, utro živa strela,
majka pismo primi kraj jagodi zreli —
»Bosna« žig na nego, od nekoe selo.

Da bi se saopštio prost fakt da je majka primila pismo, upotrebilo se toliko visoko-poetskih izraza, koji uostalom nikako ne stoje jedan uz drugoga. Što je najvažnije pesma bi mogla da bude sasvim bez ove strofe i bila bi bolja. Na neke slabosti ove vrste, u inače dobroj pesmi A. Šopova »Oči«, upozorio je Dimitar Mitrev. Nije potrebno navoditi još primera. Važno je, na ovom mestu, konstatovati da nedovoljna književna kultura i neizgrađenost književnog ukusa pretstavljaju osnovnu smetnju koju mlada makedonska pesnička generacija mora da ukloni na svome putu. Novije stvari naših pesnika svedoče da se u ovom pogledu ne tapka u mestu.

Pored već pomenutih slabosti, potrebno je istaći i — ograničenost tema. Naročito je upadljivo ponavljanje jednog motiva kod Sl. Janevskog i L. Karovskog. To je motiv o žrtvama u borbi. Oba pesnika posvetila su tome motivu dve veće stvari — »Krvavu nizu« i »Krvavu blokadu«, a, osim toga, još neke pesme. Stvar je u tome što, zasićene u velikoj meri sentimentalnošću, i po svome tonu te pesme potsećaju jedna na drugu i pretstavljaju ustvari varijacije na istu i na isti način shvaćenu temu. Ako je pesnik napisao jednu proživljenu pesmu o žrtvama fašističkog terora, i ako zatim to isto samo na različne načine varira — on prepevava sebe a ne opeva život, nadahnjuje se pesmom a ne samim životom. S druge strane, deklarativnost koja se susreće u izvesnim pesmama kod naših mladih pesnika, ukazuje isto tako na ograničenost kruga njihovih opažanja. Oni moraju više da uče od stvarnosti, jer će jedino tako obogatiti svoju tematiku. Razume se da u ovom smislu treba ih svestrano pomoći. Stalno se postavlja pitanje: kako pomoći mladim piscima, i naročito kako im dati vremena i mogućnosti za njihovo kulturno uzdizanje i bogaćenje životnim utiscima.

Uz pomoć, uz pravilnu, idejno usmerenu kritiku, uz pažnju koju zaslužuju da se pokloni njihovom radu, mladi makedonski pesnici nesumnjivo će brzo uspeti da savladaju slabosti u svojoj poeziji i da dovedu do većeg izražaja dobre strane u njoj. Oni ulivaju puno poverenje da će to postići i da će tako stvoriti novu etapu u razvitku makedonske poezije.

UREDNICI:
Jovan Popović i Milan Dedinac

PRETPLATA NA »KNJIŽEVNE NOVINE«
Za našu zemlju na 3 meseca 35 dinara, na 6 meseci 70 dinara i na godinu dana 140 dinara.

Za inostranstvo: na 3 meseca 50 dinara, na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara.

Broj čekovnog računa 1-9060049
Poštanski fah 617.

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska, broj 7 — Štamparija »Borba«, Beograd, Dečanska 31.